

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

«До друку та в світ дозволяю»
директор Інституту інформатизації освіти
професор А. І. Прокопенко

ЗБІРНИК ДИКТАНТІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Затверджено редакційно-видавничою
радою Харківського національного
педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
протокол № від

Харків – 2020

УДК

Укладачі: Павлова І.А, Піддубна Н.В., Щербакова Н.В.

Рецензенти:

Телєжкіна О.О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки, педагогіки і психології Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова;

Ткач О.В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства і лінгводидактики Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Методичні рекомендації. Збірник диктантів для самостійної роботи – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2020. – 78 с.

Методичні рекомендації «Збірник диктантів для самостійної роботи» укладено відповідно до програми підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, які опановують спеціальність 035 Філологія (Українська мова і література). Видання містить 70 диктантів різного рівня складності (матеріал дібрано з художніх текстів, інтернет-сторінок, літературознавчих статей, передмов), алгоритм самостійної роботи, критерії оцінювання, список допоміжної літератури. У методичні рекомендації включено тексти, що мають на меті формування знань усіх типів норм літературної української мови, регламентованих новою редакцією Українського правопису 2019 року.

Розрахований на всіх, хто цікавиться українською мовою, історією, культурою і прагне підвищити рівень власної мовленнєвої культури.

Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
Протокол № від

Видано за рахунок укладачів

©Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
© Павлова І.А., Піддубна Н.В., Щербакова Н.В.

Шановні студенти!

На перший погляд, написання диктантів – простий і непотрібний вид роботи. Однак це не так, адже грамотне мовлення як усне, так і писемне, не можливе без засвоєння всіх типів мовних норм, без свідомого їх дотримання.

Колектив нашої кафедри стурбований тим, що в гонитві за вибором правильної відповіді в узвичаєному для сьогоднішніх школярів, випускників і студентів тестовому форматі, на жаль, утрачається вагомий складник підготовки майбутнього філолога, учителя загалом – уміння грамотно писати. Написання диктантів і самодиктантів – це перевірена десятиліттями форма покращення й шліфування оволодіння українською орфографією й пунктуацією.

В одній зі своїх поезій Володимир Сосюра написав: «Співаючи про хмари кучеряві, не забувай, поете, про народ!». Перефразувавши цей вислів, хочемо сказати: удосконалюючи навички грамотності, не забувайте про народ наш, український, багатостраждальний, гнаний, але гордий і нескорений. Потреба в укладанні цього невеликого збірника, власне, й зумовлена не стільки браком навчально-методичної літератури для написання диктантів, скільки його тематичним спрямуванням, точніше, наскрізним захопленням нашою Україною, творцями її історії, культури, які, на жаль, залишаються маловідомими або й зовсім не відомими для сучасної молоді. Добираючи тексти, ми намагалися зробити цей збірник не лише насиченим орфографічними й пунктуаційними контрольними моментами, а й пізнавальним, таким, щоб, окрім грамотності, формував ще й національну свідомість. Тому в основному до цього збірника переважно увійшли фрагменти інтернет-матеріалів, літературознавчих статей, передмов, які не друкувалися в збірниках диктантів, але їхні автори (І. Андрусак, Г. Кудря, І. Михайлин, М. Олійник, В. Пахаренко, В. Фрадкін, Г. Черкаська та ін.), як і ми, пишаються нашою країною, залюблені її красою, шанують тих, хто готовий був покласти своє життя на олтар Вітчизни.

Щиро віримо, що робота з уміщеними текстами диктантів уможливить продуктивну роботу, спрямовану на виховання вчителя, філолога, громадянина.

З повагою до вас
і любов'ю до України
укладачі.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ САМОДИКТАНТУ

Самодиктант – це різновид зорово-слухових попереджувальних диктантів, що спрямований на розвиток уміння писати напам'ять з опертям на розуміння змісту й усвідомлене сприйняття контрольних моментів орфографії та пунктуації. Самодиктанти розвивають зорове сприйняття, тренують пам'ять, сприяють установленню міцних асоціативних зв'язків між звуковим і графічним образом тексту. Окрім того, підготовчий етап роботи вбезпечує від потенційних помилок, сприяє ефективнішому засвоєнню орфо- і пунктограм.

З огляду на сказане вище, пропонуємо організувати самостійну роботу в такий спосіб:

1. Поясніть значення незрозумілих слів, спираючись на тлумачні словники української мови, енциклопедично-довідникову літературу, запам'ятайте написання.

2. Поясніть значення слів, написаних з великої букви, запам'ятайте написання, користуйтеся <http://velyka-chy-mala-litera.wikidot.com> та правописом 2019 року.

3. Поясніть написання слів з апострофом і м'яким знаком, перевірте за словником на <https://slovnyk.ua> або <http://lcorp.ulif.org.ua>

4. Поясніть написання букв Й, І, Ї, Е, Є в словах іншомовного походження, перевірте за словником на <https://slovnyk.ua> або <http://lcorp.ulif.org.ua>, за правописом 2019 року.

5. Поясніть написання подвоєних букв на позначення приголосних у словах тексту, перевірте за словником на <https://slovnyk.ua> або <http://lcorp.ulif.org.ua>, за правописом 2019 року.

6. Поясніть написання НЕ, НІ з різними частинами мови, перевірте за словником на <https://slovnyk.ua> або <http://lcorp.ulif.org.ua>, за правописом 2019 року.

7. Поясніть написання складних слів (разом, через дефіс, окремо) за правописом 2019 року.

8. Поясніть написання службових частин мови (прийменники, сполучники, частки), перевірте в словнику на <https://slovnyk.ua> або <http://lcorp.ulif.org.ua>, за правописом 2019 року.

9. Поясніть закінчення –А, –У в іменників чоловічого роду II відміни, перевірте за правописом 2019 року.

10. Поясніть особливості поєднання числівників з іменниками, перевірте за правописом 2019 року.

11. Напишіть словниковий диктант, звертаючи увагу на всі розглянуті раніше приклади.

12. Поясніть уживання пунктуаційних знаків у тексті, спираючись на правопис 2019 року.

13. Прочитайте текст уголос, перевіряючи наголошування зі словником наголосів чи <http://lcorp.ulif.org.ua> і звертаючи увагу на інтонування пауз при розділових знаках.

14. Перекажіть текст, намагаючись зробити це виразно.

15. Напишіть диктант, дотримуючись такої послідовності:
а) прочитайте речення повністю; б) умовно розбийте його на смислові частини, які можна запам'ятати; в) кожен частину спочатку повторіть уголос, намагаючись запам'ятати, потім повторіть ще раз і запишіть; в) прочитайте речення повністю ще раз і перевірте, чи все записано.

16. Перевірте диктант, виділяючи помилки іншим кольором.

17. Опрацюйте складні моменти за таким алгоритмом:
а) пронумерувати складні моменти в тому порядку, як вони трапляються в речення; б) записати номер контрольного моменту в таблицю; 3) у відповідному стовпчику пояснити орфо- чи пунктограму, спираючись на правопис 2019 року.

Номер контрольного моменту в тексті	Слово, словосполучення, речення, контрольний момент якого аналізується	Правило, яким регулюється написання (за правописом 2019 року)
1	2	3

Для прикладу розглянемо таке речення: *У єврейській гімназії, яку Лев закінчив у 13 років, він вражав своєю пристрастю до математики.*

Нумерація контрольних моментів матиме такий вигляд: *У^{1.2} є³врейсь⁴кій гі⁵мназії,⁶ яку Л⁷ев закінчив у⁸ 13 років,⁹ він у¹⁰ражав своєю пристрастю до мате¹¹матики.¹²*

Номер контрольного моменту в тексті	Слово, словосполучення, речення, контрольний момент якого аналізується	Правило, яким регулюється написання (за правописом 2019 року)
1	2	3
1.	У єврейській	Велика буква на початку речення (§ 45 п. 2).
2.	У єврейській	У перед наступний приголосним (є – [йє]) (§ 23 п. 1).

3.	єврейській	Маленька буква в назвах людей за національною ознакою (§ 49 п. 6).
4.	єврейській	М'який знак у суфіксі –ськ- (§ 26 п. 2).
5.	гімназії	Буква І в словах іншомовного походження після букв Б, П, В, М, Ф, Г, К, Л, Н перед наступним приголосним (§ 129 п. 6).
6.	гімназії,	Кома перед підрядною частиною складнопідрядного речення, що розташована в середині головної частини (§ 158 част. II п. 3).
7.	Лев	Велика буква у власних назвах людей (§ 49 п. 1).
8.	закінчив у 13	Уживання прийменника У між буквами на позначення приголосних (§ 23 п. 1)
9.	у 13 років,	Кома після підрядної частини складнопідрядного речення, що розташована в середині головної частини (§ 158 част. II п. 3).
10.	уражав	Уживання початкового У між буквами на

		позначення приголосних (§ 23 п. 1)
11.	до математики	Буква Е не перевіряється, тому написання цього слова слід запам'ятати
12.	... до математики.	Крапка в кінці розповідного речення (§ 155 п. 1).

ОЦІНЮВАННЯ САМОДИКТАНТІВ

Диктант оцінюється однією оцінкою за 5-бальною системою на підставі таких критеріїв:

- орфографічні та пунктуаційні помилки обраховуються окремо;
- помилки в слові, яке повторюється в диктанті, уважаються однією помилкою;
- помилки на те саме правило, але в різних словах і різних реченнях уважаються різними;
- розрізняють грубі та негрубі помилки; негрубими вважають такі: винятки з усіх правил; написання великої літери в складних власних назвах; правопис прислівників, утворених від іменників із прийменниками; у випадках, що вимагають розрізнення НЕ, НІ; під час остаточного обрахунку дві негрубі вважають однією грубою;
- три виправлення неправильного написання прирівнюються до однієї помилки.

Шкала оцінювання для студентів 1-2 курсів

Кількість помилок	Кількість балів за 5-бальною системою
0 / 0	5
1 / 1 + не більше 2 виправлень	4
2 / 2	4-
2 / 3, 3 / 3+ не більше 2 виправлень	3
4 / 4, 0 / 8	3-
6 / 6	2
7 / 7	1

Шкала оцінювання для студентів 3-4 курсів

Кількість помилок	Кількість балів за 5-бальною системою
0 – 1 (негруба)	5
1 / 1+ 1 негруба	4
1 / 2, 1 / 3, 2 / 2, 3 / 1, 0 / 4	3
Більше 4 орфографічних	2

Перша цифра дробу – кількість орфографічних помилок.
Друга цифра дробу – кількість пунктуаційних помилок.

АКАДЕМІК СЕРГІЙ ЄФРЕМОВ

Академік Сергій Єфремов, певно, найвидатніший, найавторитетніший шевченкознавець із широкого кола тих дослідників, яких породила черкаська земля. Ця людина до останньої дешиці присвятила свій талант, палку енергію, світлий розум, саме життя Україні. З-під його пера вийшло понад десять тисяч наукових і публіцистичних праць. Свого часу вченого цілком заслужено іменували «сумлінням нації».

Народився Сергій Олександрович на Катеринопільщині. Його предки були священниками й носили, до речі, прізвище Охріменко. Але в добу валуєвських циркулярів та емських указів – жорстокого переслідування всього українського – Сергієвого діда, який навчався в духовній семінарії, примусили перелицюватися на Єфремова, пояснивши, що з мужицьким малоросійським прізвищем не дочекатися йому вигідної церковної кар'єри.

Після закінчення юридичного факультету Київського університету Сергій, замість престижної й прибуткової професії правника, обрав невдячний і небезпечний фах публіциста, журналіста, та ще й українського. Поряд із журналістикою Єфремов активно займався науковою діяльністю. Окрім того, ще зі студентських років він був ініціативним учасником українського політичного руху, уходив до кола фундаторів та очільників кількох національно-демократичних партій, а також такої понадпартійної політично-громадської організації, як товариство українських поступовців. Із цим, власне, й пов'язані всі численні арешти й ув'язнення цього суспільного діяча і в царську, і в більшовицьку добу.

У березні 1917 року Єфремов увійшов до Центральної ради, був обраний заступником її голови.

1927 року С. Єфремов разом з М. Новицьким й А. Кримським, ретельно дослідивши всі доступні автографи Шевченка, видали його поетичний доробок у двох томах. У цей період академік цілковито присвятив себе грандіозному проекту – підготовці першого повного академічного зібрання творів Шевченка. Урешті-решт вдалося здійснити фахову публікацію щоденника й листування. Ця подвижницька праця стала вінцем і лебединою піснею науковця.

У липні 1929 року його було заарештовано й звинувачено в тому, що він нібито організував підпільну антирадянську Спілку визволення України. Насправді ж ніякої СВУ не існувало: це була цілковита фальсифікація, вигадана в кабінетах ГПУ з метою дискредитувати й фізично знищити старше покоління національно свідомої української інтелігенції. Єфремову більшовицький режим присудив 10 років концтаборів із суворою ізоляцією. За кілька тижнів до завершення терміну, у березні 1939 року, його закатували в одному з таборів ГУЛАГу.

330 сл.

За В. Пахаренком

АКТИВСЬКИЙ КАНЬЙОН

Активський каньйон є в списку семи природних чудес України і вважається однією з найстаріших євразійських ділянок суші. Він унікальний не тільки для України, а й для всієї Європи своїм ландшафтом та оригінальною геологією. Гранітні валуни, базальтові скелі, поляни з ковилою, величезні кам'яні брили, що нависають над рікою Мертвоводом, справляють враження чогось надзвичайного. Тут ростуть майже зниклі рослини, водяться рідкісні тварини. Казкова краса скель, урвищ, порослих схилів – усе це зачаровує. У каньйоні можна натрапити на маленькі водоспади з кришталевою холодною водою, яку вважають цілющою.

Ця долина відома і як місце поховання скіфських царів, вона вважалася сакральною для Скіфії. За легендою, скіфи спускали своїх правителів в останню путь саме по Мертвоводу. Є припущення, що через цей ритуал річка й отримала незвичайну назву. Щоправда, учені пов'язують назву річки з наявністю великої кількості сірководню в її водах. Ці місця колись також відвідував й описував давньогрецький історик Геродот.

Повітря в цій місцевості пахне не тільки травами. Воно буквально насичене легендами, таємницями та містиком. Ці камені оповиті ореолом загадок. Історики стверджують, що це дивовижне місце тривалий час використовували козаки-характерники – одні з найбільш таємничих персонажів українського козацтва. Саме в Активському каньйоні в них була своя культова територія, де вони начебто відпрацьовували процес перевтілення у тварин. Кажуть, що тут є спеціальні енергетичні капсули, тобто скелі утворюють своєрідний енергетичний центр.

Нині Активський каньйон є одним з місць паломництва туристів. І без перебільшення можна сказати, що той, хто тут побуває, запам'ятає це місце надовго і обов'язково захоче сюди повернутися.

241 сл.

За А. Мірошніченко

БЕЗ «ЧУЖИНКИ», АБО ПРО ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ

Коли читаєш який-небудь твір, перекладений на українську, то часто замислюєшся, чому серед казок та й узагалі художніх творів інших народів є чимало таких, які сприймаються нами, українцями, дуже добре: органічно, природно, практично як «свої». Але разом із цим є чимало творів, про які одразу ж, буквально з першого рядка, читач скаже: «Це казка іншого народу!». Звісно, вони так само дуже цікаві, – адже завжди корисно знати, як живуть, а головне, як мислять твої ближчі й далші сусіди на планеті Земля. Однак ті казки, вірші чи оповідання, які вже в нас, як то кажуть, прижилися, хоч і

вийшли з-під пера іноземних авторів, а завжди чомусь ближчі, рідніші – чи не правда?

Отже, чому так відбувається? Зазвичай це залежить від дуже багатьох чинників: наскільки споріднені між собою народи, близький їхній життєвий уклад і спосіб мислення, наскільки автор опирався у своєму творі на цінності загальнолюдські, однаковою мірою притаманні всім Господнім народам, чи, навпаки, шукав зерно художньої істини в напрочуд тонких особливостях власного національного характеру... Усе це, звичайно, дуже важливо, але коли йдеться про адаптований з іншої мови художній твір, – незалежно від того, казка це вірш, оповідання чи навіть роман, – тоді на перший план завжди виходить талант перекладача. Саме від нього найбільшою мірою залежить, чи сприйматимемо ми цей твір як рідний, чи відчуватимемо в ньому, нехай підсвідомо, якусь «чужинку».

Це лише на позір здається дуже легкою справою: добре знаючи обидві мови, адекватно перекласти слова, ув'язати їх у речення, речення – у текст, і все готове... Насправді ж високохудожній твір – це живий організм, у кожному слові якого часто не два-три, а десятки тонів і півтонів. Не лише вловити їх, але й адекватно передати іншою мовою нерідко просто неможливо: між словами виникають інші зв'язки, інші тони значень, вони пручаються, брижуться, не вкладаються в жодні наперед задані схеми й конструкції. І тільки копітка праця, особлива майстерність і неабиякий талант перекладача здатні дати всьому цьому лад; образно кажучи, з наперед заданих цеглинок різної форми й розміру збудувати точну копію заморського палацу, яка б нічим не поступалася оригіналу.

332 сл.

За І. Андрусюком

БІЛИЙ ЛЕБІДЬ

«Білим лебедем» називають Меджибізький замок, що розташувався в місці злиття двох річок – Бугу й Бужка. Обидва гідроніми походять від слова «Бог». Звідси і його назва, яка в давнину так і звучала – Межибіж (між Богами). Із часом топонім трансформувався в Меджибіж. Порівняно з усіма замками Полісся він має найдовшу й найцікавішу історію. Археологи стверджують, що фортеця в цій місцевості існувала ще в XIII столітті, але вона не була доведена до досконалості.

Під час правління Святослава Всеволодовича Меджибіж уважався центром продовольства й розвитку. За тодішніми мірками був найбільшим містом.

Із XVI століття тут був обладнаний форпост для захисту від набігів татар. Князь Микола Синявський, який на той час володів замком, багато часу приділив створенню оборонних веж. Саме за розпорядженням польського князя замок перетворили на величний ренесансний палац. Були прикрашені всі

фасади й вікна, вежі декоровані різьбленими вставками, а інтер'єри знайшли пишність і вишуканість.

Меджибізький замок за історію свого існування був і під гнітом турків, і поляків, і навіть козаків; пізніше був переданий російському відомству, яке використовувало його для розміщення військових гарнізонів і складів зброї. Найбільше замок постраждав під час Другої світової війни, коли нова влада дозволила розбирати замок частинами на будівництво сільрад і садиб.

Безліч відомих особистостей устигли похазяйнувати в Меджибізькому замку. Кілька разів замок удавалося захопити Богдану Хмельницькому. Гетьман Петро Дорошенко мав намір створити тут разом з турками незалежну від російського гноблення Україну.

Історики стверджують, що під час однієї з археологічних експедицій сюди навіть заїздив Тарас Шевченко.

Палацовий комплекс складається з храму, невеликих надбудов і стратегічних таємних підвалів. Внутрішня частина замку колись відрізнялася архітектурними шедеврами й витонченим поєднанням стилів. Підвали ж мали стратегічне призначення в умовах нападів і воєн, як найнадійніший спосіб зберегти багатства й утекти.

У внутрішньому дворіку також розташовується місцевий храм, який устиг побути як католицьким, так і православним. Храм – незвичайна одноповерхова будівля, виконана в готичному стилі, доповнена невеликою башточкою.

Перлину Меджибожа почали реставрувати тільки в 60-х роках. Сьогодні ж тут функціонує культурний комплекс, куди активно з'їжджаються туристи з усієї України.

324 сл.

За А. Кондратенко

БУЛИ Ж ЛЮДИ

Не перевелися Люди на нашій землі. Просто ми їх рідко згадуємо...

Уявіть собі осінь 1919 р.: уряд Української Народної Республіки відступає, по вулицях вітер ганяє листя впереміж з українськими гривнями: банки ж луснули. До міністра освіти Івана Огієнка проходить директор банку й пропонує оплатити гонорари за лекції та публікації валютою. «Я – громадянин УНР і не маю права отримувати гонорари валютою», – відповів Огієнко. Не зреклися громадянства України директор Державного банку УНР Костянтин Клепачівський і його дружина Марія, онука історика Миколи Аркаса. Громадянином УНР помер 70-річний письменник Панас Мирний.

У 1919 р. Василь Королів-Старий був відряджений із дипломатичною місією УНР до Праги, дружина відмовилася від'їздити. Так Василь Королів став розлученим емігрантом, але чеського громадянства не прийняв: до останнього дня залишався громадянином УНР.

Вірним громадянином УНР був генерал-полковник барон Сергій Дельвіг – онук автора слів романсу «Соловей».

Не прийняв чужого громадянства генерал Петро Дяченко.

Відданим громадянином УНР залишився Іван Феценко-Чопівський – учений-металург, міністр Центральної Ради та Директорії. Професор емігрував до Польщі, але українського громадянства не зрікся. «Визволителі» «старого петлюрівця» вивезли до Києва, де військовий трибунал засудив науковця на 10 років таборів. У таборі смерті «Абезь» 68-річний Іван Феценко-Чопівський помер від голоду.

Київ, Лук'янівська в'язниця, 1948 рік. Офіцер із гарним українським прізвищем на «-ко» продовжував нічний допит: «Какими языками владеете?». У відповідь лунає більше десяти європейських мов. «На каком языке будете говорить?» – продовжував слідчий. Проте у відповідь почув: «Я – громадянин УНР, буду відповідати українською». Півроку допитували аристократа Вільгельма фон Габсбурга-Льотрінгена, «українського буржуазного націоналіста» Василя Вишиваного, який не був українцем, не міг бути буржуа та націоналістом... Він відмовився видавати прізвища своїх друзів та вигадувати наклепи на соратників по еміграції. О 3-й годині ночі 18 серпня 1948 року у лікарні №1 м. Києва (це лікарня Лук'янівської тюрми) серце громадянина УНР Василя Вишиваного зупинилося.

Бач, Люди ж у нас були...

295 сл.

За Г. Черкаською

ВАЛЕР'ЯН ПІДМОГИЛЬНИЙ

Увесь творчий доробок Валер'яна Підмогильного незмінно спрямовано на пізнання людини. Ця духовна константа – головна в усіх його художніх творах. Схоже завдання ставили перед собою багато письменників, зокрема і Федір Достоєвський, який свого часу говорив: «Людина – це таємниця. Її слід розкрити, і якщо будеш її розкривати усе життя, то не кажи, що витратив час; я займаюся цією таємницею, бо хочу бути людиною». Однак мало хто з них був у цьому настільки послідовним, як Підмогильний.

Твори Валер'яна Підмогильного по праву можна вважати одним із найцінніших набутків української літератури, адже високу художню вартість його прози не змогли заперечити навіть найупередженіші літературні критики. Тому, незважаючи на спроби викреслити його ім'я з когорти українських письменників, твори Підмогильного повернулися до читача й продовжують збурювати дискусії серед поціновувачів художнього слова.

У «Розповідях про неспокій» Юрій Смолич дав таку характеристику літераторові: «Коли б хтось із читачів моїх літературних спогадів та запитав мене, кого з молодих українських письменників 1920-1930-х рр. я вважаю найбільш інтелектуально заглибленим, душевно тонким або, по-простому

кажучи, найбільш інтелігентним, то я б ні на хвилину не задумався і відказав: Валер'яна Підмогильного».

Спогади Ю. Смолича, написані за часів «відлиги», були чи не першою спробою реабілітувати добре ім'я письменника. А фактичну заборону на перевидання творів Валер'яна Підмогильного в Радянській Україні було знято лише наприкінці 1980-х років...

210 сл.

За Г. Кудрею

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК

«Постать найінтересніша, найбільш свіжа й оригінальна в українському письменстві узагалі», – так іще далекого 1910 року писав про письменника Антін Крушельницький. Іван Франко називав автора «Новини» та «Кленових листків» одним із найбільших наших митців, «правдивим артистом», «абсолютним паном форми», письменником, яким наша література має право повеличатися перед цілим світом. І в цих напрочуд високих оцінках не було й тіні товариської компліментарності, лише беззастережне визнання того, що відчутти настільки глибоко душу селянина, так тонко передати на папері найтонші порухи цієї душі, органічно поєднати глибинний зміст із абсолютно досконалою формою не зумів жоден новеліст ані до, ні після Стефаника.

Його творчість – явище унікальне, і це одразу ж завважили сучасники не лише в Україні, а загалом у слов'янському світі та Західній Європі. Уже першими новелами Стефаника захоплюються польські модерністи, зокрема їхній харизматичний лідер Станіслав Пшибишевський та провідник селянської теми у тодішній польській літературі Владислав Оркан. Максим Горький дивувався з того, «як коротко, сильно і страшно пише ця людина». А німецький літератор Людвіг Якобовський, прочитавши новелу «Лист», завважує, що коли наша література має такі таланти, «то може числити на одне з перших місць поміж літературами світовими».

Новели Василя Стефаника перекладені на десятки мов різних народів світу, й інтерес до його творчості залишається напрочуд високим, незважаючи на жодні віяння літературної моди, котрими так непритомно багате було минуле століття.

214 сл.

За І. Андрусюком

ВИДАТНИЙ УЧЕНИЙ-НАРОДОЗНАВЕЦЬ МИКОЛА ФЕДОРОВИЧ СУМЦОВ

В історії українського відродження, наукового та культурного життя України кінця XIX – початку XX ст. заслужений професор Харківського університету, академік Микола Федорович Сумцов посідає особливе й, на жаль,

ще далеко не усвідомлене нами місце. І не тому, що його ім'я було забуте з огляду на низку політичних причин, а окремі твори, як стверджують деякі сучасники, навіть потрапили до спецховищ бібліотек. Але це зовсім не так. І сто років тому, і сьогодні різноманітна спадщина вченого привертала й привертає увагу науковців. Було вже безліч спроб дати оцінку його науковим поглядам, унеску в розвиток тих чи тих галузей знання, освіти, культури, але всі вони не дають вичерпного уявлення про цю дивовижну людину. Справа в тому, що майже всі ці спроби стосуються лише окремих ділянок енциклопедичної спадщини Миколи Сумцова. Проте ґрунтовне ознайомлення з нею наштовхує на думку, що більше ста років тому на слов'янському науковому небосхилі в особі українця з роду Миколи Сумцова (його дід, підпрапорний Іван Сумець, мешкав у військовій слободі Боромлі Охтирського повіту Харківської губернії наприкінці XVIII ст.) зійшла яскрава зірка європейського рівня.

Ще за свого життя Сумцов став класиком вітчизняної та світової етнографії, одним із фундаторів наукового українознавства, талановитим дослідником народної поезії.

В особі Сумцова вітчизняна наука мала не пересічного народознавця, а талановитого вченого, чиї думки щодо соціального призначення етнографії, символіки слов'янських обрядів, значення хліба в житті землеробських народів тощо на ціле століття випереджали уявлення суспільства.

Микола Сумцов вирізнявся на тлі багатьох діячів науки не тільки широтою своїх дослідницьких зацікавлень. Це була людина високих моральних якостей, доброзичливості й чуйного ставлення до людського лиха, готова підтримати у важку хвилину, людина, у якій поєднувалися неабиякий хист ученого й палка любов до Батьківщини. Зрештою, це був справжній слобожанський спадкоємець Григорія Сковороди, Василя Каразіна, українських романтиків 1820 – 1830 років, пристрасний пропагандист і популяризатор наукового знання, ідей гуманізму, свободи й прогресу.

Нащадок зросійщеного козацтва, академік Микола Сумцов усім своїм життям і діяльністю дає нам яскравий приклад того невмирущого українського характеру, котрий ось уже впродовж цілих віків усупереч усім скрутним умовам і руйнаціям щоразу, мов той Фенікс із попелу, воскресав й злітає над землею, яку заповідала йому сама історія.

Обравши ще зі студентських років об'єктом своїх досліджень народ, його творчу діяльність, він став, як казали його сучасники, справжнім орачем широкого перелогу на ниві українознавства й заклав тут такі міцні підвалини, що, усупереч офіційному шовінізму російського самодержавства, визначали наукову обґрунтованість цієї ланки народознавства.

389 сл.

За В. Фрадкіним

ВІЧНИЙ НАЛЕЖИТЬ ВІЧНОСТІ

Творча спадщина Григорія Савича Сковороди невелика. Три десятки байок, три десятки пісень, безперечно, покладених автором на музику, кілька віршованих творів, у тому числі й латиною, переклади й переспіви з древніх. А ще – притчі, трактати й діалоги суто філософського аспекту, безпосередньо пов'язані з проповідями. Оце й увесь його внесок у розвиток літератури, мистецтва й педагогіки, якщо не рахувати епістолярної спадщини – чистого джерела, до якого припадатиме не одне покоління.

Написаного й справді порівняно небагато. Зате ж як рясно зійшло посіяне філософом-просвітителем добре і мудре слово! Зійшло, протривало в пам'яті народній, хоч офіційно його не згадувалося, не вивчалося, не видавалося понад століття! Байки передавалися з уст в уста, деякі пісні стали народними. А перший пам'ятник народному просвітителю в Україні було відкрито в Лохвиці. Автор його – невідомий тоді молодий режисер місцевого театру в Ромнах Іван Кавалерідзе.

Біло бджоліють яблуні, проймаються гордістю наші серця... Не одна сотня тисяч вільних духом громадян нашої Вітчизни та гостей із Європи відвідали господу мандрівного письменника й філософа – садибу музею-заповідника Григорія Сковороди, що знаходиться у мальовничій Сковородинівці Харківської області. Але незрівнянно більше людей ще верстатимуть сюди свою стежку. Криниця Сковороди кликатиме їх напитися цілющої і мудрої води.

Вічний належить вічності.

193 сл.

За В. Грабовським

ГАЗЕТА «РАДА»

Революція 1905 року скинула кайдани з українського слова, хоча формально Емський указ ніколи не був відмінений і міг бути застосований у будь-який момент. Так 18 серпня 1906 року була заборонена перша щоденна українська газета в Росії «Громадська думка». Як її спадкоємиця 15 вересня 1906 року виникла газета «Рада». Вона так само була єдиною щоденною українською газетою і відіграла величезну роль у розвитку української спільноти. Декларуючи непартійний статус, видання дотримувалося політичної програми Товариства українських поступовців, широкої громадської організації, що об'єднувала національно свідомих українців і в 1917 році утворила в Києві парламент – Центральну Раду, яка проголосила Українську Народну Республіку.

Видання щоденної газети потребувало чисельного редакційного колективу. У ньому й справді були об'єднані провідні українські літератори й

публіцисти. Редакторами її в різний час виступали Федір Матушевський, Михайло Павловський і Андрій Ніковський; секретарем редакції був Симон Петлюра; окремими відділами керували Дмитро Дорошенко, Лариса Старицька-Черняхівська, В'ячеслав Липинський, Максим Гехтер. Ідейним натхненником видання був Сергій Єфремов, якого іноді називають справжнім редактором «Ради». З газетою близько співробітничали Спиридон Черкасенко, Леонід Пахаревський, Микола Вороний, Олександр Олесь, Михайло Грушевський, Володимир Винниченко. Газета послідовно відстоювала національні права українського народу, боролася за розширення українського шкільництва, запровадження української мови у вищу освіту, відстоювала політичні інтереси українців. Царський уряд заборонив газету «Рада» 2 серпня 1914 року, на третій день після вступу Росії у Першу світову війну.

215 сл.

За І. Михайлиним

ГАННИНА ПУСТИНЬ

Є забуті місця, які відроджуються після палкого дотику небайдужого серця. До таких належить Ганнина Пустинь, що на хуторі Мотронівка Борзнянського району на Чернігівщині, де 28 червня 2000 р. було створено Обласний історико-меморіальний музей-заповідник Пантелеймона Куліша. Понад сто років тому на місці історико-меморіального заповідника мешкало подружжя – український письменник Пантелеймон Куліш і Ганна Барвінок (Білозерська).

Мотронівка, Ганнина Пустинь, Кулішівка – три назви хутора, пов'язаного з ім'ям Пантелеймона Куліша, українського прозаїка, поета, фольклориста, етнографа, критика, перекладача Біблії на українську мову, автора історичного роману «Чорна рада».

Соратником і товаришем Куліша була його дружина Олександра Михайлівна Білозерська, псевдонім – Ганна Барвінок. Її оповідання залишили вагомий слід в українській культурі.

Олександра Білозерська та її майбутній чоловік Пантелеймон Куліш познайомилися в маєтку Білозерських Мотронівці, куди 1843 року Куліш приїхав на гостини до друга Василя Білозерського – рідного брата Олександри. Згодом молоді люди освідчились у коханні, заручились, одружились. Боярином на їхньому весіллі був Тарас Шевченко. Сам господар оселився в Мотронівці через 30 років після весілля. Тут Куліш жив повноцінним життям; тут він знайшов землю, про яку мріяв, про яку написав багато творів. На хуторі в письменника дозрів і задум роману «Чорна рада»; він перекладає Шекспіра, Гете, Байрона; готує до друку збірку поезій «Дзвін»; дбає про видання прогресивної преси.

Будинок Білозерських, де зараз розміщений музей, дихає життям, у хаті відтворений інтер'єр оселі Білозерських. Привертає увагу вітальня з простим,

покритим скатертиною столом, за яким частували гостей. У пам'ять про Тараса Шевченка, який любив посидіти за ним, стіл назвали «Шевченківським».

Від будинку лужком збігає стежка до копанки Куліша, на березі якої стоїть альтанка, а неподалік – клуня, будинок Кулішів, біля якого увіковінчені в бронзі стоїть Олександра Білозерська та сидить на дерев'яному жолобі Пантелеймон Куліш.

Уся територія заповідника розбита доріжками, квітниками, газонами, алеями, якими в далекі Кулішівські часи ходили Т. Шевченко, В. Забіла, І. Франко, І. Пулюй, Марко Вовчок, М. Костомаров. Особливе місце – поховання Пантелеймона Куліша, Ганни Барвінок та Василя Білозерського.

Поряд розташована капличка святого Пантелеймона та високий хрест, поставлений Ганною Барвінок на честь свого чоловіка в 1897 році, відтворений за спогадами старожилів.

329 сл.

За матеріалами Інтернету

ГЕТЬМАНСЬКА СТОЛИЦЯ

Перлиною й життєдайним духовним джерелом України без перебільшення є Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця». Батурин, столиця Гетьманщини, посідає чільне місце поміж історичних міст нашої держави. Стародавній Батурин століттями зберігав для нащадків пам'ять про героїчне минуле. Відродження міста як історичного та туристичного центру почалося з часу проголошення незалежності України. Пам'ятки історії та архітектури Батурина є своєрідним літописом національної історії.

«Гетьманська столиця» – це безцінні пам'ятки історії, архітектури, культури, археології і природи: палацово-парковий ансамбль К. Розумовського, будинок генерального судді В. Кочубея, Музей археології Батурина, Воскресенська церква-усипальниця гетьмана К. Розумовського, парк «Кочубеївський», Микола-Крупицький монастир, цитадель Батуринської фортеці, пам'ятник жертвам Батуринської трагедії 1708 року, могила П. І. Прокоповича – основоположника вітчизняної науки про бджільництво, винахідника рамкового вулика.

Завдяки багаторічним археологічним дослідженням на території Батурина розгадано багато таємниць, що приховувала батуринська земля. Окрім безцінної наукової інформації, археологи поповнили фондове зібрання заповідника тисячами предметів музейного значення. Саме археологічна колекція заповідника стала основою для створення нового Музею археології Батурина, який із 22 січня 2009 р. відкрив свої двері для відвідувачів.

Найвищого розквіту Батурин досяг за часів гетьманування І. Мазепи. Батурин мазепинської доби складався з цитаделі, самого міста-фортеці, замських неукріплених посадів, передмість та подолу. Невипадково сакральне

значення для кожного українця має цитадель Батуринської фортеці, відтворена у 2008 р. на автентичному місці, що яскраво ілюструє вигляд найбільш укріпленої частини міської фортеці 1669-1708 рр. Гетьманський будинок репрезентує реалії мурованої архітектури другої половини XVII ст. та естетичні смаки перших батуринських гетьманів – Дем'яна Ігнатовича, Івана Самойловича та Івана Мазепи.

Особливу ауру на цитаделі має дерев'яна церква Воскресіння Господнього, яка фактично є усипальницею героїв Батуринської оборони 1708 р., останки яких знайшли вічний спокій у її крипті. Щороку, 13 листопада, поминальними дзвонами та панахидою в церкві Воскресіння Господнього починається День пам'яті Батурина, який збирає тисячі українських патріотів.

Лагідна поліська природа, чистий, спокійний Сейм доповнюють можливості Батурина як привабливого туристичного об'єкта не тільки в масштабах України, але й зарубіжжя.

304 сл.

За матеріалами Інтернету

ГОЛЛІВУД НА БЕРЕЗІ ЧОРНОГО МОРЯ

Довкола кіно в 1920-ті роки панував справжній ажітаж. Україна не стала винятком: мистецтвом «рухомих картин» тут теж зацікавилися мільйони. Активно запрацювали Ялтинська й Одеська кінофабрики, що займалися виробництвом фільмів ще з дореволюційних часів. За «наймасовіше з мистецтв» узялася спеціальна державна установа – Всеукраїнське фотокіноуправління (ВУФКУ). Її історія почалася 1922-го в Харкові, тодішній столиці УРСР.

Попит породжував пропозицію. Потрібні сценаристи – і кінодраматургами стали письменники: Дмитро Бузько, Майк Йогансен, Григорій Епик, Олесь Досвітній. Роман «Місто» Валер'яна Підмогильного, за первинним задумом автора, також призначався для кіно, як і «Сонячна машина» Володимира Винниченка, «старого вовка контрреволюції», який тоді мешкав у Празі.

У 1925 році народився журнал «Кіно». Його редактором за наполяганням невгомного генератора ідей Михайля Семенка призначили 21-річного поета-футуриста Миколу Бажана. Серед тих, хто долучився до творення українського кінематографа на самому старті його історії, був і Юрій Яновський, ще один Семенків «хрещеник». Якийсь час він працював у сценарному відділі ВУФКУ, а навесні 1925-го 23-літнього Яновського призначили художнім редактором Одеської кінофабрики – Голлівуда на березі Чорного моря.

Утім, «роман» із кіно почався для Яновського дещо раніше, із новели «Мамутові бивні», написаної в 1924 р. Композиційно й образно ускладнена, дещо пустотлива у своїй пародійній настанові, вона завершувалася загадковими словами героя-режисера: «Та дайте ж хоч перед кінцем сеансу виплакатися

флейті!». І читач зрештою розумів, що то крик душі митця, який прагне справжніх фільмів, а не ремісницького догоджання зіпсованим смакам глядачів, «закоханих у трюки». Михайль Семенко радів: «Його (Юрія Яновського) новели кінематографічні. За кожною новелою можна робити фільм. Він мислить кадрами. Ось кому робити кіно!».

245 сл.

За В. Панченком

ДЕРЕЛА ТВОРЧОСТІ

Розмірковуючи над джерелами своєї творчості, Васильченко виділив два: природний нахил і впливи попередників. Коментуючи перший чинник, він відзначив потяг до мистецтва усього свого роду. Три його брати так само бралися за літературу, старанно приховуючи це від інших.

Якось, коли Васильченко вже надрукував низку новел і став знаменитим письменником, у ті й же «Раді» за підписом «Ф. Темний» почали з'являтися твори, які хвилювали його й були схожі на його доробок. Деякі знайомі сприйняли їх за містифікацію з боку Васильченка, а підпис потрактували як його новий псевдонім. Коли ж справа роз'яснилася, то з'ясувалося, що під цим псевдонімом виступив молодший брат Степана Федір Панасенко, який працював учителем малювання у вінницьких школах. Рання смерть перешкодила йому реалізувати себе в літературі.

Письменницьке покликання проклало собі дорогу через усі несприятливі обставини життя Васильченка. «Життя не жартувало зі мною, доводилося часом про літературні справи забути, – писав він у замітках “Мій шлях”. – А там тільки хвилина супокою, вже й тягнеш як не щоденник, то зшиток з творами».

А щодо власне літературних витоків, які найбільше вплинули на його творчість, Степан Васильченко писав: «Найсильніше враження справила на мене ця трійця: пісня, Кобзар і Гоголь, твори, яким я не знаю рівних в світовій літературі».

195 сл.

За І. Михайлиним

ДМИТРО ІВАНОВИЧ БАГАЛІЙ

Наукова спадщина Д. І. Багалія включає близько 350 публікацій, у тому числі підручників, монографій, археографічних видань і статей з історії України й Росії. Але центральне місце серед них посідають дослідження з історії Слобідської України. Слави літописця Слобожанщини історик зажив ще за свого життя. Його фундаментальні монографії й збірки документів, присвячені історії залюднення, соціально-економічного й культурного розвитку краю, творчості Г. С. Сковороди, історії міста Харкова й Харківського

університету одразу ввійшли в широкий науковий і культурний обіг і привернули до себе увагу найвидатніших діячів вітчизняної культури: Л. М. Толстого, І. Я. Франка, В. І. Вернадського, І. Ю. Репіна. У них відбилися характерні риси світогляду й творчої манери дослідника, винесені зі школи його учителя, видатного українського історика В. Б. Антоновича.

Як історика Д. І. Багалія відзначає в першу чергу інтерес до історії окремих областей – регіонів країни – і в цьому зв'язку – питань археології, історичної географії та демографії, етнографії. Позитивістська методологія, якої дотримувався вчений, а також відсутність справжньої свободи наукового пошуку в загальній політичній атмосфері тогочасної Росії зумовили нехіть Д. І. Багалія до методологічних студій і теоретичних узагальнень, прагнення сховати власну думку за нагромадженням документального, передовсім архівного, матеріалу. Незважаючи на це, тематика, загальний характер досліджень Д. І. Багалія завжди були актуальними для свого часу. Вони позначені рисами історичного оптимізму, вірою автора в торжество людського генія, прогресивний розвиток і неухильне вдосконалення людського суспільства.

220 сл.

За В. Кравченком

ДУХОВНИЙ БАТЬКО СІЧІ

Історія часто буває несправедливою до людини, зафіксувавши для нащадків не тільки не найголовніші, а й подеколи зовсім неістотні її риси чи епізоди життя, які нічого не розкажуть про її духовне життя, чим вона жила й чого прагнула. І одним з прикладів цього буде князь Дмитро Вишневецький, що ввійшов у народні думи під іменем Байди безтурботним гультіпакою, що тільки й знає пити мед-горілку і, здається, зовсім не має іншого клопоту.

Тим часом Дмитро Вишневецький, цей мудрий та енергійний чоловік, зумів зробити те, що не вдалося зробити його попередникам. Він зібрав у єдине ціле розрізнені козацькі ватаги і в 1552 році спорудив на острові Хортиця великий замок, що став першою козацькою фортецею.

Першому, як відомо, завжди найважче. Польська шляхта, що господарювала на українських землях, анітрохи не клопоталася їхнім захистом від кримських татар – васалів султанської Туреччини. Зібравши під своєю орудою чимале військо, князь організовує сміливі походи на Крим, громить турецькі фортеці на Чорному морі.

Смерть Дмитра Вишневецького була великою втратою для козацтва. Своїми планами і надіями він ніби поставив важливі завдання перед усіма наступниками, які повинні були діяти в тих напрямках, у яких діяв Вишневецький: шукати в Європі спільників для боротьби з ворогами України і

збирати сили всього козацтва в єдиний кулак. І не випадково історики назвали його духовним батьком Січі.

211 сл.

За М. Слабошпицьким

ЗАПОРОЗЬКА РОДИНА

У народних піснях і легендах отак поетично визначалися родичі запорожця: Великий Луг – батько, Січ – мати, шабля – дружина, кінь – вірний товариш. Тобто все його життя від самісінького народження пов'язувалося з атрибутами козацької вольниці.

Січ приймала тільки неодружених. Жодна жіноча нога ніколи не ступала на її територію. Такий був тут закон.

У товаристві запорожців понад усе цінувалися сміливість, кмітливість, добре серце і, звичайно ж, почуття гумору, якими було пронизане все життя Січі. Запорожець умів посміятися з ворога, зі смерті, із самого себе, завжди охоче кепкував з товариша. І це був сміх вільної людини, бо, як відомо, раби й пригноблені не вельми охочі до сміху. Але були речі, до яких козаки ставилися дуже серйозно і ніколи не брали на сміх. Це – віра християнська (на Січі були свої церкви, священики, запорожці справляли всі свята), шаноба до старих. На Січі, оповідають сучасники, часто можна було побачити вже немічних дідів, що лишилися тут, не пішли в монастир. Вони були тут на становищі особливому. Без них не обходилася жодна козацька рада, до їхнього слова прислухалися найбільше. Часом саме воно й ставало вирішальним.

Кожен, хто читає про Січ, неодмінно зустрине слово «курінь», яке вживається у двох значеннях. Перше – будівля, в якій запорожці живуть, друге – військова одиниця. На чолі кожної стояв курінний отаман. Правила всім на Січі виборна козацька старшина.

213 сл.

За М. Слабошпицьким

ІСТОРИЧНИЙ НІЖИН

Ніжин – місто з дуже насиченою історією та актуальним, молодим сьогоденням. Батьківщина кількох десятків відомих особистостей, він став домівкою для сотень інших визначних постатей. А через тутешню поштову станцію хто тільки не мандрував дорогами колишніх імперій! А ще Ніжин – грецька столиця України, із XVII сторіччя – один з найбагатших центрів культури.

Відоме це місто й своєю історичною спадщиною. 17 церков та соборів, що збереглися, – безумовний рекорд для населених пунктів України, понівечених радянських атеїзмом. А було тих церков, звісно, ще більше...

Ніжин знаходився на перехресті найважливіших шляхів, тому його торговий майдан був найбільшим серед подібних на Лівобережній Україні, місто було одним із найбагатших в тогочасній Україні та одним із найбільш заможних на приєднаних територіях Московського царства, а потім – усієї Російської імперії.

Ніжинський університет – єдиний виш у Російській імперії, утворений у повітовому місті. Але ж Ніжин був неабияким повітовим містом! Якщо йому не пощастило стати губернським центром, він став центром освіти та залишається ним до нашого часу.

Найбільш відомим випускником вишу був Микола Гоголь. Але тут також навчалися поет Євген Гребінка, композитор Віктор Забіла, письменник Леонід Глібов, історик Олександр Лазаревський, меценат Василь Тарновський-старший та сотні інших. В університеті діє музейний комплекс, який складається з трьох музеїв: власне музею історії Ніжинської вищої школи, музею імені Миколи Гоголя та картинної галереї.

Ніжин – грецьке місто. Саме потужна грецька культурна традиція вирізняла його серед інших міст спочатку Гетьманщини, а потім і Російської держави. Греків запросив до України Богдан Хмельницький у 1657-му відроджувати та підтримувати міжнародну торгівлю, що занепала за часів війни. Спритні елліни налагодили не тільки торгівлю, а й ремесла та сферу обслуговування: відкрили в місті першу аптеку та першу кав'ярню. Греки залишили в Ніжині дуже багато пам'яток часів розквіту своєї громади, та головними серед них є комплекс церков у самому центрі міста.

Місцева поштова станція була тут центром цивілізації, оскільки через місто проходили дороги на Петербург, Москву, Одесу, до прибалтійських земель, на Закавказзя і до Польщі. Комплекс її будов зберігся до наших днів. Через станцію отримували листи, книги, товари. Вона була для Ніжина вікном у світ та відкривала Ніжин світові.

Гоголь, Шевченко, Пушкін, Міцкевич, Котляревський, Гулак-Артемівський, Толстой, Марко Вовчок, Куліш, Репін, актори «театру корифеїв» М. Садовський, П. Саксаганський, М. Заньковецька – хто тільки не залишав подорожні тутешньому доглядачеві, аби отримати нічліг та коней для подальшого проїзду!

370 сл.

За матеріалами Інтернету

КАЧАНІВКА

Протягом двох століть формувався архітектурно-парковий ансамбль – унікальна пам'ятка кінця XVIII – початку XX століть. Створена на основі палацового ансамблю і парку, дворянська садиба була зведена однією з перших на Лівобережній Україні в 70-х роках XVIII століття. Сьогодні це єдина садиба,

що зберегла цілісність планувального рішення ансамблю, свою стильову єдність.

Садиба, поява якої датується 70-тими роками ХХ сторіччя, була заснована графом Петром Рум'янцевим-Задунайським. За проектом російського архітектора Карла Бланка, український зодчий Максим Мосцепанов вибудував розкішний палац у романтичному стилі та спланував парк при ньому.

Другий будівельний період садиба переживає у 1808-1824 роках за нових власників – українського поміщика Григорія Почеки і його дружини Параски Андріївни (за першим шлюбом Тарновської). Тоді розширюється територія садиби, палац перебудовується в стилі російського класицизму, зводяться нові будівлі різного призначення, закладається пейзажний парк. І нині Качанівський парк, виплеканий трьома поколіннями Тарновських, є одним з найбільших пейзажних садів в Україні і Європі.

Після вступу 1824 року у володіння Качанівкою поміщиків-меценатів Тарновських починається її найбільш цікавий період, що продовжувався більше 70-ти років і приніс славу цьому краю як своєрідному культурно-мистецькому осередку, який приваблював кращих представників творчої інтелігенції. Тут бували й творили Тарас Шевченко, Микола Гоголь, Марко Вовчок, Михайло Глінка, Микола Маркевич, Михайло Врубель, Василь Штернберг, Ілля Рєпін та багато інших знаменитих на весь світ митців. Поетів і прозаїків, художників і композиторів до творчості на лоні чарівної природи спонукало художньо-архітектурне середовище, їх запрошували сюди заможні, гостинні й привітні господарі.

Останніми господарями садиби протягом 1914-1918 років була старша донька «цукрового короля» Павла Харитоненка Олена та її чоловік Михайло Олів. За історичними свідченнями очевидців, у день їхнього весілля вся алея від палацу до садибної церкви протяжністю 500 метрів була всипана цукром як символом майбутнього солодкого життя молодят. Зараз весільні пари – часті гості в Качанівському палаці.

Садиба унікальна за своєю архітектурною самобутністю, історичною цінністю та своєрідністю ландшафту. Родовий маєток Тарновських і Харитоненків був одним із найбільших осередків української культури.

305 сл.

За матеріалами Інтернету

КОЛИСКА ЛЕСИНОГО ТАЛАНТУ

Домашні літературні вечори були в сім'ї Косачів традицією. Ще в Новограді-Волинському, де Петро Антонович та Ольга Петрівна провели перші роки свого подружнього життя і де холодного лютого світанку народилася Леся (тривалий час усі чомусь називали дівчинку Лосею), ці вечори поступово набирали характеру загальних, громадських читань. Часто, крім місцевих шанувальників красного письменства, сюди приїздили з Києва відомий вчений і

публіцист, брат Ольги Петрівни Михайло Драгоманов, видатний композитор Микола Лисенко, драматург і прозаїк Михайло Старицький. Не було тоді кінця-краю спогадам, читанням, пісням... Петро Антонович дуже любив декламувати Котляревського, Шевченка, мистецьки репрезентував прозу Салтикова-Щедріна. Великий Кобзар був їхнім ідеалом, пророком.

З Новограда-Волинського Петра Антоновича переводять на службу до Луцька, а незабаром родина Косачів поселяється в Колодяжному – глухому поліському селі поблизу Ковеля. Таємничі гаї, широкі розливи трав, солов'їні ночі, самотні легенди і пісні – усе це стає колискою могутнього Лесиноного таланту. Не було тут ні давніх друзів, ні порадників – їх замінила сердечна приязнь із сільською біднотою і повна казкової принадності природа. Вечорами на колодках чи в затишній кімнаті збиралися поліщуки, і господарі, а нерідко Леся та її старший брат Михайлик читали їм «Гайдамаків», «Катерину», розповідали про Тараса Шевченка.

Своєрідне бачення світу зріло в майбутній поетесі, як визріває зерно в щедруму колосі. Усе довколишнє здавалося їй перевитим піснями, веселими чи сумними, як буває пройнятий сяєвом сонця простір. Недарма й назвала вона свою першу збірку, свою першу поетичну ластівку, «На крилах пісень». Це був злет зачарованої земною красою душі, голос залюбленої в життя людини...

240 сл.

За М. Олійником

КОСТЬ МИХАЛЬЧУК

Син польського шляхтича та кріпачки Костянтин Михальчук народився та виріс у будинку батька, навчався в школах Сквири та Полонного, у чоловічій гімназії Житомира. Упродовж 2 років здобував освіту на історико-філологічному факультеті Імператорського університету Святого Володимира в Києві, де 1861 разом із Володимиром Антоновичем і Тадеєм Рильським заснував Українську громаду («хлопомани»). Почав публікуватися польською, російською, українською в періодичних виданнях. На канікулах студенти пішки мандрували Україною, вивчали фольклор, допомагали селянам написати позовні заяви. Кость прислуховувався до мови, записував діалектизми. За участь в українському національному русі, незадовго перед закінченням курсу, Михальчука виключили з Київського університету. Кілька разів Костя арештовували за просвітницько-агітаційну діяльність серед селянства, за зв'язки з польськими повстанцями.

У 1869–73 рр. Михальчук працював бухгалтером цукроварні товариства «Яхненко – Самиренко» в містечку Городище. 1873 року Кость Михальчук повернувся до Києва, де мешкав у будинку на вулиці Кирилівській до кінця своїх днів.

До кінця життя Кость працював завідувачем головної контори та головним бухгалтером однієї з київських броварень. Хоч працювати

доводилося від світання й після смеркання, Михальчук не полишав українських справ: активний діяч «Старої громади»; член Південно-Західного відділу Російського географічного товариства; член філологічної секції й голова комісії мови Українського наукового товариства в Києві; відповідальний редактор «Записок Українського наукового товариства в Києві»; дійсний член Наукового товариства імені Шевченка у Львові; член Історичного товариства Нестора-літописця, Київського літературно-артистичного товариства, Київського товариства старожитностей і мистецтв.

А хіба не щоденний, багаторічний подвиг здійснили члени «Старої громади»? Вони працювали, щомісячно віддаючи десятину заробленого на українські справи; на дозвіллі збирали фольклор, добрали матеріали для російсько-українського словника та «Української граматики» (їх видав професор Євген Тимченко). У вільний час за власний кошт усупереч царським заборонам української мови вони творили, не дбаючи про подачу власного імені. Так, багаторічна праця збирачів матеріалів для тлумачного словника Володимира Науменка, Євгена Тимченка, Костя Михальчука відома нам як «Словник Грінченка».

Костянтин Михальчук невтомно працював у царині української діалектології, історії української мови та загальної методології мовознавства. Часом ми читаємо, що Михальчук був основоположником української діалектології. Це не зовсім точно: його розвідкам передували діалектологічні праці Михайла Максимовича, Якова Головацького, Олександра Потебні. Кость Михальчук уперше розробив класифікацію української мови на основі визначення мовних ознак її різновидів й описав їх, 1871 р. уклав першу мапу діалектів. У 1899 р. вперше створив програму для збирання українських діалектологічних матеріалів.

370 сл.

За Г. Черкаською

КСАВЕРІЙ РАТНИК

Кажуть так: «Аврора Крейсер – не найстаріша єврейка Петербурга, а дітище українця Ратника». Саме так, Ксаверій Ксаверійович Ратник – головний творець крейсера «Аврора». Ксаверій побачив світ у Миколаєві 1852 року в сім'ї дворян-воїнів, про що свідчить прізвище Ратник. Закінчив у Санкт-Петербурзі Технічне училище Морського відомства; служив інженером-механіком при канонірських човнах «Тюлень» і «Секира» Каспійської флотилії. Брав участь у будівництві кількох військових броненосців на Чорному морі. Зрештою його перевели до Санкт-Петербурга. Українець став директором казенного Балтійського заводу – найбільшого суднобудівного підприємства царської Росії; автором і реалізатором проекту будівництва в 1897–1900 рр. крейсера I рангу «Аврора». Цей 124-метровий корабель перший бій приймав у легендарній Цусимі. Він отримав 18 поранень, утратив у бою свого капітана та

кожного сьомого моряка, але не здався. «Аврора» втекла від японців, «доповзла» до Маніли, «підлікувалася» та повернулася в Кронштадт. Увійшов корабель в історію холостим пострілом 25 жовтня 1917 р.

А убитий горем через поразку в бою та плітками про те, хто винуватий у цусимському розгромі, дбаючи про власну честь, генерал-лейтенант Ксаверій Ратник подав у відставку.

Разом з дуже немаленькою родиною він повернувся в Україну. Купив будинок у курортному висілку Борова під Києвом, де оселився із сім'єю. Відставний генерал Ратник спроектував поруч будівлю-корабель: кімнати-каюти, балкон, що проходив трьома сторонами оселі, генерал-лейтенант називав капітанським мостиком. На нього капітан частенько виходив із морським біноклем, оглядав розбитий ним парк, побудовану для селян каплицю, бібліотеку, ставки, у яких дозволив селянам безкоштовно ловити рибу. Для безхатченків Ратник відкрив нічліжку, де вони столярною чи слюсарною роботою заробляли собі на хліб. Займався Ксаверій Ксаверійович живописом і сільським господарством. На фастівських чорноземах безхатченки Ратника вирощували кавуни, дині, помідори, а в садах розвели черешні, аличу, айву.

Коли стався Жовтневий переворот, генерал зібрав усе золото, майно родини та роздав його селянам, щоб не годувати владу, яка вправно відбирала та ділила. У своєму селі 72-річний Ксаверій Ратник помер навесні 1924 року, тут він і похований.

310 сл.

За Г.Черкаською

ЛЕВ ЛАНДАУ

Лев Давидович Ландау (між фізиками просто Дау, бо «лан» – французькою віслоук) – лауреат Нобелівської премії з фізики 1962 р.

У сім'ї Ландау розмовляли французькою, німецькою, ідиш. Обоє дітей, Соня і Лев, категорично відмовилися від музики, але із чотирьох років читали й писали. У єврейській гімназії, яку Лев закінчив у 13 років, він вражав своєю пристрасною до математики. Віддавати хлопця до університету було зарано, тому батьки віддали його до технікуму. У 14 років Лев став студентом двох відділень в університеті Баку – природничого та математичного.

1924 рік, чотири одержимих фізикою хлопці зустрілися в Ленінградському фізико-технічному університеті. Чотири блискучих фізики: Дау (Лев Ландау), Джонні (Георгій Гамов), Дімус (Дмитро Іваненко) та Абат (Матвій Бронштейн) – «світлі голови», які розуміють, як «працює всесвіт», створили групу «Джаз-банда», що мав мотто «Не бути знаменитим некрасиво».

Дев'ятнадцятирічним Лев Ландау закінчив університет і вступив до аспірантури. У 1929 р. кращий аспірант уперше виїхав за кордон. У Берлінському університеті Ландау зустрівся з Альбертом Ейнштейном. У

Копенгагені Дау зустрів свого єдиного вчителя – Нільса Бора. Вони сперечалися, сміялися, перебивали один одного, але Нільс полюбив Дау з першого дня. Потім була Англія, знайомство з козаком Капицею. Після повернення до Союзу Ландау відпустив гостре слівце на адресу Абрама Йоффе – і вилетів з роботи.

Саме тоді в Харкові був організований Український фізико-технічний інститут. І в серпні 1932 року Ландау почав там працювати. У Харкові Дау знайшов своє щастя – випускницю хімфаку Конкордію (Кору) Драбанцеву, класичну білявку із сіро-блакитними очима.

Язык вигнав Ландау з Ленінграда, з Харкова вигнав теж. Якось Лев Давидович простодушно сказав ректору: «Більшої дурні я в житті не чув» – і був звільнений. А за три тижні Ландау вже працював у Москві в Петра Капиці. Можливо, це й урятувало життя Дау. У квітні 1938 р. Лева Давидовича заарештували за поширення листівок. Він сам не завжди розбирав власний почерк, ненавидів писанину – і написання листівок!

Капиця і Ландау не були навіть приятелями, але директор інституту зробив усе, щоб повернути вченого до роботи. Він звернувся до Нільса Бора. Датський учений написав Сталіну листа. Тільки через рік «під поручительство» Петра Капиці Ландау був звільнений.

1 листопада 1962 Ландау в лікарні Академії наук отримав телеграму про присудження йому Нобелівської премії з фізики. Наступного дня в лікарні посол Швеції провів офіційну церемонію вручення нагороди.

363 сл.

За Г. Черкаською

ЛЮДИ ЧЕСТІ

Дивно, але навіть у бездержавній Україні українці, бойові генерали, не боялися мати власну думку та вступати в гострі конфлікти з владою. Часом навіть їхні вчинки перегукуються. Візьміть губернатора Києва генерала Михайла Драгомирова та генерал-лейтенанта Матвія Шапошнікова.

Коли 1899 р. в Києві почалися виступи молоді, цар звелів направити проти студентів війська. Драгомиров відповів: «Армія не навчена штурмувати університети». Тоді імператор відправив наказ телеграмою! Генерал наказ виконав: оточив університет гарматами й продиктував телеграму у відповідь: «Ваша величносте, артилерія напоготові, війська на бойових позиціях, ворогів Вітчизни не виявлено». Після цього військо відступило.

2 червня 1962 року в козацькому Новочеркаську стався розстріл мирної демонстрації. На єдиному мосту через річку Тузлов дорогу протестувальникам перегородили БТР. Танками на мосту командував учасник битви під Прохорівкою і параду Перемоги Герой Радянського Союзу Матвій Шапошников. Заступнику командувача Північнокавказьким військовим округом Матвію Шапошникову наказали атакувати людей танками, але він

відповів: «Я не бачу перед собою супротивника, якого варто атакувати танками».

У 1966 р. Шапошникова відправили на пенсію, через рік виключили з партії за антирадянські розмови. 26 серпня 1967 Управлінням КДБ при Раді Міністрів СРСР було порушено кримінальну справу за звинуваченням М. Шапошникова в антирадянській пропаганді, підставою для якої стали вилучені в нього при обшуку чернетки листів і проект листа-звернення з приводу новочеркаського розстрілу.

Так діяли Люди Честі.

211 сл.

За Г. Черкаською

ЛЮДМИЛА СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА: ВИХОВАННЯ

Людмила Старицька-Черняхівська була причетна до багатьох переломних і доленосних подій української історії. Донька видатного письменника, вона виховувалася в середовищі київської Старої громади. Прикметно, що майже всі сюжети її драм складаються в белетристичну розповідь про державницькі змагання нашої національної еліти.

Михайло Старицький вів свій родовід, коли вірити переказам, від Рюриковичів, від того князя Старицького, який утік від московитів до козаків. Предки Михайла Петровича належали до козацької верхівки, часто мали військову кар'єру, проте сам він захопився театром, фінансував мандрівну трупу. Зазнавши відчутних фінансових збитків після розриву з Марком Кропивницьким, мусив заробляти на життя переважно пером. Тож і доньок готував до професійної діяльності, а не до ролі господинь елегантних світських салонів. Хоча літературний салон Людмили Старицької-Черняхівської вже в 1920-х відіграв-таки значну роль у розвитку нашого письменства.

Національна свідомість плекалася неухильно й послідовно, без огляду на стать і вік. Людмила й через багато років не без шанобливого остраху згадувала, як «дядя Коля» (композитор Микола Лисенко – рідний брат матері) зовсім малою змушував її, безжально позбавляючи дачного літнього привілля, писати українські диктанти. І вибирав не якісь дитячі тексти, а розлогі уривки з прози Нечуя-Левицького.

А ще були численні вистави, дитячі музичні свята, участь у Шевченківських святкуваннях. І знову ж таки Микола Лисенко вимагав від маленьких артистів бездоганної виконавської майстерності. Зовсім малою дівчинка навіть мусила спілкуватися з поліцією, коли Старицьких запідозрили в причетності до замаху й прийшли з обшуком.

Якраз у роки її дитинства відбувалося становлення українського професійного театру. Перші вистави ставали справжніми національними маніфестаціями. Старицька залишила напрочуд уважні до деталей і настроїв

спогади про перші київські виступи трупи Миколи Садовського та Марка Кропивницького.

261 сл.

За В. Агеєвою

ЛЮДМИЛА СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА: ДІЯЧКА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Людмила Старицька-Черняхівська була заангажована в різних політичних акціях і процесах. Належала до Товариства українських поступовців, таємної позапартійної організації, яку створили активісти київського Українського клубу. Скориставшись певними політичними свободами, вибореними в революції 1905 року, вони домагалися використання української мови в громадських закладах і церковному житті, вивчення україністики як академічної дисципліни, опікувалися різними типами шкіл, розвивали мережу закладів товариства «Просвіт», формували українські бібліотеки. Якраз із цього середовища й постали активні діячі Центральної Ради. Старицька дуже тісно співпрацювала з журналом «Літературно-науковий вісник». Коли Михайла Грушевського 1914 року відправили в заслання, замість нього підписувала журнал як головний редактор. 19 березня 1918 року вона після президента Грушевського виголошує жалобну промову під час похорону героїв Крут. Багатьох із цих загиблих юнаків Людмила Михайлівна добре знала.

Наукові концепції Грушевського потужно вплинули на формування її історичної свідомості. Якраз у роки перед національною революцією в цьому середовищі виробляється державницька ідеологія, переосмислюється українська минувшина, деконструюються й підважуються імперські оцінки та присуди.

Працюючи над історичними драмами, Людмила Старицька-Черняхівська обирає своїх героїв серед тих представників нашої еліти, які найбільше зробили для антиросійського спротиву. Навіть самі теми й назви її п'єс – «Гетьман Дорошенко», «Іван Мазепа», «Милость Божа» (про гетьмана Данила Апостола й Києво-Могилянську академію), «Тихий вечір» (про Тараса Шевченка й Кирило-Мефодіївське братство) – засвідчують настанову написати історію політичного та культурного протистояння з імперією й становлення модерної нації.

219 сл.

За В. Агеєвою

ЛЮДМИЛА СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА: ЛІТЕРАТОРКА

Література зрештою й була її професією. Людмила стає батьковою співавторкою. Разом беруться за роман «Богдан Хмельницький». Зображуючи гетьмана та його добу, прозаїки ставили перед собою надзавдання. Це був один

із численних тоді актів свідомого культурного спротиву. Річ у тім, що трилогія Генрика Сенкевича «Вогнем і мечем» якраз набувала неймовірної популярності. Українці в ній поставали степовими дикунами, а спонукою до великої війни називалася лише особиста образа суботівського шляхтича. Цю концепцію аргументовано підважив професор Володимир Антонович. Старицькі також хотіли дати власне бачення, українську версію боротьби під проводом Хмельницького. У колі модерного українства виробляються й нові моделі жіночої поведінки, форми спілкування та співпраці, нові уявлення про становище «другої статі» в соціумі. Людмилі Старицькій Леся Українка присвятила вірш «Товарищі на спомин».

Людмила Старицька стала авторкою альманаху «Перший вінок», написала кілька майже програмових текстів із такого популярного тоді «жіночого питання». Старицька-Черняхівська досить рішуче критикує традиційну модель родини, розподіл чоловічих і жіночих ролей та обов'язків у ній. Причому проблема передусім у стереотипних уявленнях про чоловічу гідність. На відміну від ранньої прози, у драмі «Крила» вже не йдеться про жіночу жертвність і скромну готовність стати поруч із чоловіком. Акцентується не так потреба оновлення самої родинної структури й подолання психологічних упереджень, як особлива роль «нового чоловіка», «справжнього» чоловіка-одномумця, який добровільно й самозречено взяв би на себе частину родинних обов'язків, насамперед з виховання дітей. Людмила Старицька однією з перших серед українських авторок торкається цих гострих і нерозв'язних у структурі патріархальної сім'ї та патріархальної спільноти конфліктів.

240 сл.

За В. Агеєвою

ЛЮДМИЛА СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА: У ДОБУ КУЛЬТУРНОЇ АМНЕЗІЇ

Співіснування з переможцями давалося Людмилі Старицькій нелегко. Радянську ідеологію категорично не приймала. Приходила на зібрання Асоціації письменників, але почувалася там людиною з іншої епохи. Влаштувала в себе вдома літературний салон, який відвідували найяскравіші молоді автори. Частими гостями стали Валер'ян Підмогильний, Григорій Косинка, Борис Антоненко-Давидович. Мала про що їм розповісти, ділилася спогадами про всіх своїх неймовірно яскравих сучасників, з якими пощастило разом працювати в українській культурі.

Заробляти на життя доводилося перекладами. Талант і досвід тут допомагали не завжди. Саме відбувалася українізація опери, за лібрето добре платили. Але, скажімо, замовивши «Аїду», перекладачці наказали уникати слова «цар» як ідеологічно «ворожого». Завдання таки нездійсненне, бо, як

жартувала Людмила Михайлівна, «предсовнарком» ні в ямб, ні в хорей, ні в музику не вміститься. Та й до єгипетського сюжету він якось не пасував...

А часи надходили все підліші. Наприкінці 1920-х арештували доньку Людмили Михайлівни, красуню Вероніку. У неї був страшний «гріх» перед революційною владою: поїхавши з батьком-лікарем до Німеччини, вийшла там заміж. І хоча за рік із чоловіком розлучилася, як не вважати її німецькою шпигункою?! Та й перекладала Вероніка Черняхівська західних авторів, до яких радянська влада не відчувала аж такої довіри.

Утім, для гучного процесу Спілки визволення України Вероніка видалася, мабуть, дрібною здобиччю. Натомість на лаві підсудних опинилися її батьки. Звинувачення сформулювали дуже легко: адже отой літературний салон в інтерпретації прокурорів якраз і був злочасною антирадянською шкідницькою організацією. На тому процесі логіка до уваги не бралася... Тюремний строк невдовзі замінили засланням у Сталіно – так тоді називався Донецьк. Професор-гістолог Олександр Черняхівський став у місті одним з організаторів медичного вишу.

Повернення до Києва не обернулося для подружжя радістю. Невдовзі знову арештували Вероніку. Її розстріляли в Києві 1938-го. Але матері про це не сказали.

А 20 липня 1941-го Старицьку арештовують, звинувачуючи в тому, що в неї пронимецькі настрої і вона нібито збирається працювати в уряді, який створять окупанти. Це було продовженням сталінського терору проти нашої еліти. Тоді вивезли цілу групу українських діячів, усі вони трагічно загинули. Людмила Михайлівна померла в дорозі.

Її архів пильно берегла небога Ірина Стешенко, яка стала для київських шістдесятників уособленням живої культурної пам'яті. У її захаращеній паперами, книжками, меморіальними речами маленькій квартирі ніби відродився літературний салон Людмили Старицької.

359 сл.

За В. Агеєвою

ЛЮДЯНИЙ ПИСЬМЕННИК

Місце Івана Семеновича Нечуя-Левицького в українській літературі давно й незаперечно визначене як одне з найпочесніших, одне з чільних. Гідно оцінено його внесок у жанрове збагачення української прози, а Франкове визначення літератора як «великого епіка» стало вже хрестоматійним і впевнено мандрує сторінками передмов та післямов до різних видань його творів.

Разом з тим, високо оцінюючи його творчий доробок, мало хто з критиків і літературознавців згадує, що Іван Нечуй-Левицький був чи не найбільш людяним письменником у цілій українській літературі. Він чи не найглибше зумів проникнути в душу українського народу; всі його герої, від селянина

другої половини ХІХ століття до князя першої половини століття ХVІІ, зображені, перш за все, живими людьми. А вже потім типовими представниками якихось прошарків, носіями певних ідей, виразниками тенденцій та позицій тощо, залежно від авторської інтенції або сваволі критиків.

Може, саме тому його герої дотепер цікаві читачеві, адже, як відомо, люди мало змінюються із часом, і їх однаковою мірою може зіпсувати квартирне питання, спокуса гетьманської булави чи просто стара груша на межі. Свою людяність письменник проніс неушкодженою через усе життя.

173 сл.

За І. Помазаном

МАГІЧНИЙ СВІТ ЦАРСТВА ОДВІЧНОЇ ТЕМРЯВИ

Тернопільщина надзвичайно багата на печери, серед яких найбільша печера планети Кришталева, котра знаходиться у селі Кривче, що на Борщівщині. Кожного відвідувача вражає краса кристалів, які переливаються різними кольорами на стінах і стелі печери, проте над витонченістю кожного з них природа працювала не один мільйон років.

Особливістю печери є те, що температура в ній не змінюється залежно від пори року та часу доби й складає 11 градусів. Вологість у печері висока – 90-98 відсотків. На подив відвідувачів встановлено новорічну ялинку, яка, не осипаючись, стоїть у печері рік за роком. Відсутність коливань температури, висока вологість, підвищена іонізація повітря та майже повна відсутність бактерій у печері уможливають сповільнення процесу старіння та руйнування біологічних організмів.

Усі ділянки, коридори й зали тут мають назви, що свідчать про надзвичайність печери.

Світ печери овіяний незліченною кількістю легенд. Одна з них розповідає про дівчинку Наталочку, котра сховалася в печері, аби не потрапити в рабство до нападників. Ця дівчина дуже сподобалася господареві печери, і він запропонував їй стати господинею, пообіцявши випустити її, як тільки вона захоче. Проте обманув. Якось уночі Наталочка вирішила його вбити. Коли вона підняла над головою господаря сокиру, у печері несподівано почався великий обвал, той прокинувся, устиг відвернутися – і дівчина відрубала йому руку. Тоді він дуже розлютився й наказав чародійці перетворити дівчину на ящірку. З того часу гостей печери зустрічає кам'яна ящірка.

Усі стіни й стеля в лабіринтах коридорів, залах і галереях вкриті білосніжними чи різнокольоровими кристалами, що часто нагадують певні предмети чи навіть якихось істот: сову, орла, кобру, буйвола. Десь застигла й фігура жар-птиці.

Хоч цей своєрідний світ, світ Кришталевої, намагалося пізнати багато дослідників, але в ньому досі ще стільки нерозгаданих таємниць!

271 сл.

За Н. Галагодзою

МАЛЬОВНИЧА УКРАЇНА

Мандруючи Україною, не оминайте її мальовничі, заховані в дібровах та садках, зі своїми легендами, переказами, в'юнкими вуличками, тихими ставками села. Тут ще можна зустріти похилену до землі, але все ж підбілену українську хату, яку давно покинули господарі; скуштувати смачних українських страв, витягнутих з печі, що ще пахнуть димком; пригоститися янтарними медами, що стікають у стільниках. Вечорами, коли квітують сади і соловей не дає заснути до ранку, ще можна почути українську пісню, що стелиться понад ставом і губиться в садках, які біжать до води. Ось таке село Сокиринці, що розкинулось на зелених пагорбах Срібнянщини в Чернігівській області.

І сьогодні маєток Галаганів у Сокиринцях вражає всіх небайдужих до рідної старовини своєрідністю, вишуканістю архітектурних форм і чарівною природою. Навіть у їхньому нинішньому стані Сокиринці можуть слугувати взірцем садибного мистецтва доби класицизму – художнього стилю, який панував упродовж всього ХІХ століття. Цей чарівний комплекс поєднує в собі природні лісові масиви навколо річки Утки, штучно створені паркові композиції та архітектурні комплекси маєтку Галаганів.

Найкраще краса парку розкривається навесні в килимах квітучого підліску, співах солов'їв, ароматах бузку й черемхи. На блакитному плесі ставу гойдаються качури, оберігаючи своїх качок в гніздах. Літом палац зустріне прохолодою, свіжістю тіні старих дубів, вразить красою бального залу, урочистими східцями, затишною вітальнею.

Осінь, розсипавши золото на листі дерев і кущів, постеле під ноги яскравий килим і поманить мандрувати стежками до старих буків чи модрин. Розлогий велетень платан подарує свій екзотичний листочок на згадку. Прислухайтесь до шуму вітру: то старий кобзар Остап Вересай, що зручно вмовстився на рожевому граніті, перебирає струни своєї кобзи. Затужила пісня його про козацькі походи, синів славних, ось над ставом скрикнула чайка, підтримала спів Остапа та й присіла на воду, гойдаючись на хвилях.

А взимку тут казково прекрасно! Здається, сама зима припорошує купол палацу, розвішує мереживо зі снігових павутинок на зелені сосни чи ялини, огортає білим кожушком тендітні статуї римських богинь. Побудований для коханої з любов'ю, палац через століття вабить чарівністю своєї краси.

315 сл.

За Н. Маслик

МАРІЯ БАШКИРЦЕВА

В одному із залів Люксембурзького музею є скульптурний портрет: молодий геній, який помирає біля ніг ангела смерті. Прекрасне схудле обличчя страдника підняте вгору: очі його спрямовані на табличку, яку ангел тримає в руці. Це список геніїв, які передчасно зійшли в могилу, але завоювали собі безсмертя. Статуя так і називається – «Безсмертя». Серед восьми французьких імен одне українське – Марії Башкирцевої. У сусідніх залах зберігаються дві її картини. Це єдиний іноземний живопис, представлений у найбільшому французькому зібранні.

Марія Башкирцева – авторка відомого щоденника, дуже популярного в Європі на початку ХХ століття. Ним зачитувалася Марина Цветаєва, яка присвятила пам'яті Башкирцевої свою першу збірку «Вечірній альбом».

А починалося все на Полтавщині: красива й багата Марія Бабаніна виходила заміж за сина-одинака генерала Башкирцева Костянтина. На цьому б поставити крапку, бо казки закінчуються саме так, а далі починається життя. Доволі швидко сімейна ідилія надокучила Башкирцеву ...

Марійка зростала під промінням бабуниної любові. Від гувернанток дівча засвоїло французьку та російську, від сільських пестунок – українську. Усі переконували маленьку, що з неї буде зірка України, адже Марійка пречудово малювала, співала, грала на фортепіано й танцювала. 10-літньою Муся із родиною переїхала до казкової вілли у Ніцці. Там вона мала власні розкішні апартаменти з видом на Середземне море. Її однолітки ще гралися ляльками, а Марійка сама собі склала програму занять, за якою її навчали учителі місцевого ліцею: «Я взялася за розподіл годин своїх занять. Десять годин роботи щоденно. Я хочу все знати! Коли матиму 20 років, хочу все вміти». Щоденно дівчина три години вивчала мови: англійську, італійську, французьку, грецьку, латину; по годині відводила на заняття малярством, музикою та верховою їздою.

Родина Марії часто подорожувала Італією, Іспанією, Францією. Дівчинка, захоплена живописом та архітектурою, досліджувала музеї.

Дивувала панянка своїх знайомих знанням рідної мови. Й тут було добре... «Я народилася в Україні», – цю фразу кілька разів писала Марія. На чужині Башкирцева захопилася вивченням історії Київської Русі, пошуками загублених традицій рідного краю, але мистецтво кликало. І в щоденнику з'явився запис: «Я клянусь вам, що за чотири роки я буду славна». Навчання принесло їй успіх. Ті, хто сприймав Марію несерйозно, як мазунку долі, були здивовані почутим з уст директора Французької академії в Римі: «Те, чого ви досягли за такий короткий час, значно більше, ніж медаль за чотири роки навчання».

Щоденник Марії пережив автора, здобув всесвітньої слави. Дюкло писав: «Молодий геній України, який не встиг віднайти правдивого обличчя свого великого народу».

384 сл.

За Г. Черкаською

МИКОЛА БАЖАН: ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Шістдесятники зводилися на краю культурної пустки. У них, самоуків, не було належних учителів, вони зростали без опіки батьків і наставників. До того ж цензори не здавали своїх позицій, доступ до джерел не надто полегшився. Але зрозуміло, що заборонені книжки читалися тим уважніше й навіть святоблिवіше. Молоді митці мусили власноруч виробляти для себе класичний канон. Півправа, якою оперувала тоді комуністична ідеологія, дратувала насамперед подвійністю стандартів, облесливою недомовленістю: мовляв, так, траплялися окремі помилки й перегини назагал правильної партійної лінії, так, декого засудили незаконно, але ворогів радянської влади реабілітація не стосується... Не знаючи традиції, молоді поети часом гордилися винаходом велосипеда (згадати хоча б резонансну статтю Максима Рильського «Батьки і діти», у якій демонстрація очевидних збігів, перегуків і наслідувань доводила неунікненність художницької залежності, закоріненості в досвід попередників).

1958 року нарешті вдалося втілити виношену мрію: починає роботу редакція Української радянської енциклопедії. Заступник голови Ради міністрів УРСР Микола Бажан ще в жовтні 1944 року домігся ухвалення постанови Ради народних комісарів «Про видання Української радянської енциклопедії» в десяти томах загальним накладом 550 тисяч примірників.

Очільник редакції відразу ставить максималістські завдання: ідеться не лише про українознавство, а й про універсальну енциклопедію, взоровану (неофіційно, звичайно) на найкращі західні зразки. У ситуації фатальної заідеологізованості гуманітаристики, безнадійно низького рівня університетської освіти довідкові, інформативні видання ставали тим певнішим орієнтиром. Урешті, сприймати словосполучення на кшталт «окремі помилки», «недостатнє розуміння», «ворожий ухил», «підпадання під згубний вплив» тощо як ритуальні замовляння, як семантично порожні, суто, сказати б, фонетичні вправи тодішні читачі вже добре навчилися. Навіть критика й розвінчання шкідливих ворожих течій чи шкіл за доброї волі автора були легальним способом дати уявлення про західні інтелектуальні шукання.

Головний редактор Микола Бажан вникав у найменші деталі, обговорював прочитані статті з авторами, зустрічався з поліграфістами, вимагаючи високої якості друку, незмінно читав томи набраних дрібним шрифтом гранок, обстоював «ідеологічно хисткі» речі.

296 сл.

За В. Агеєвою

МИКОЛА БАЖАН У БИТВАХ ЗА НАЦІОНАЛЬНУ ПАМ'ЯТЬ

Пишучи про те, що хто контролює минуле, той контролює майбутнє, Джордж Орвелл свого часу узагальнював досвід тоталітарних режимів ХХ ст. Підвладних завжди позбавляли права розповідати про власне минуле. І війни за це право велися повсякчас. Вони активізувалися в добу романтизму – згадати хоча б Шевченкові дискусії з російськими істориками. Вони вийшли на яв у часи виникнення Української Народної Республіки: симптоматично, що очільником УНР став найвидатніший національний історик.

А від початку сталінських 1930-х імперські ідеологи знову взялися переглядати українсько-російські взаємини у специфічний спосіб. Саме тоді професія історика стала однією з найнебезпечніших, а на історичні факультети просто ніхто не хотів вступати. Проте навіть за найскладніших умов не припинявся культурний спротив, рух проти течії. Уже в 1920-ті нарком Микола Скрипник започаткував видання національної енциклопедії. Але розгул радянської цензури залишав простір хіба що для перекладу московських томів радянської (фактично російської) енциклопедії. Ентузіасти просвітницького проєкту зникли в гулагівському позасвітті.

За першої ж можливості, у часи відносної лібералізації воєнних років, зреалізувати скрипниківський задум узявся Микола Бажан. Його одержимість проєктом української енциклопедії видається одержимістю збереження занапащеної національної пам'яті. Згоріли музейні зібрання, наприклад, портретну галерею українських письменників, створену Анатолієм Петрицьким, переважно знищили ще в 1930-ті, коли його герої один за одним ставали «ворогами народу». Перетліли книжки й листи, упали купами брудної цегли давні собори, спаплюжено могили й надгробки. Тож безгрунтянство й незакоріненість, над якими багато рефлексували при початку століття, стають уже не філософськими проблемами, а обставинами існування.

235 сл.

За В. Агєєвою

МИКОЛА БАЖАН: ФУТУРИСТ І АНТИКВАР

Тим, хто знає Миколу Бажана – поета класицистської орієнтації, академіка, успішного провідника культурної політики, що опікувався музеями, виданнями, виставками, – важко уявити його в амплуа безапеляційного руйнітника-футуриста. Двадцятилітній Нік Бажан таки справді був надією українських лівих митців, учнем невгамовного Михайля Семенка, апологетом деструкції й звільнення від баласту буржуазної спадщини. Утім, дуже швидко зрадив колег-авангардистів. Та і як могло бути інакше, адже все його дитинство й отроцтво пройшли під знаком археологічних шукань, які не могли не

виховати поваги до культурного спадку. Він народився в Кам'янці-Подільському й на все життя запам'ятав його барокові костели й фортечні башти. А в Умані, де ріс і здобував освіту, діти шукали гайдамацькі сліди іноді просто на своїх подвір'ях. Перший запис у трудовій книжці Миколи Бажана – співробітник уманського музею. Уже на схилі життя він опише в поемі «Сіль» цю свою «музейну практику». Навколо горіли панські маєтки, зникали у вогні зібрання живопису, скульптури, книжки й стародруки... І вчитель уманської гімназії зумів випросити в червоноармійців клунок солі – найтвердіша «валюта» тих голодних часів! – і zorganizував експедицію для порятунку шедеврів. Часом за склянку солі вимінювали речі неймовірно високої вартості.

А трохи згодом, уже в Києві, цей дивний футурист стає завсідником антикварних крамниць. У спогадах про Юрія Яновського, свого найближчого друга юнацьких літ, Бажан описав мандри під проводом «професора» Василя Кричевського: «Наче на машині часу, провадив нас той, кого Юра називав «Професор», по минувшині стародавнього міста, заводив на Подолі в темні, пропахлі воском і тлінню крамнички антикварів і букіністів, у квартири колекціонерів, де всіма нотами гами бриніли кришталеві келихи, полискувало димчасте гутне скло, сяяв синій, жовтогарячий, темно-зелений, білий фаянс межигірських тарелів і ваз, а на стінах у подряпаних рамах і зовсім без рам висіли темноликі ікони, старшинські «парсуни», рожево-блакитні акварелі XVIII віку». Так футуристи Яновський і Бажан «привчалися цінити досконало зроблені речі». Пристрасть до колекціонування мистецтва зостанеться в Миколи Платоновича на все життя. Відвідини його меморіального музею-квартири на Терещенківській – це як огляд майстерно дібраної музейної експозиції.

317 сл.

За В. Агеєвою

МИКОЛА СУМЦОВ

Здавна козацько-старшинський рід носив географічне прізвище Сумець, бо жили Сумці на Сумщині (територія Охтирського полку). Прадід ученого Семен Сумець побудував хату в Боромлі, на Слобожанщині, про що й залишив на сволюку запис. Батько вченого Федір Іванович Сумцов, щоб підтвердити дворянство, мати офіційну службу у Санкт-Петербурзі, родове українське прізвище Сумець перетворив на Сумцов.

Середню освіту майбутній учений одержав у 2-ій Харківській гімназії, де досконало вивчив французьку та німецьку мову; отримав ґрунтовні знання з історії, словесності, латини, географії. У гімназії Микола Сумцов самостійно опанував українську, читаючи твори Котляревського та Квітки-Основ'яненка; збирав зразки українських народних пісень. Словом, виховав себе українцем. Випускник із срібною медаллю продовжив здобувати освіту на історико-філологічному факультеті Харківського університету. Микола Сумцов отримав

золоту медаль факультету за розробку теми «Історичний нарис християнської демонології». У 1884 р. учений подав на розгляд Харківського університету докторську дисертацію про ректора Києво-Могилянській колегіуму, учителя Івана Мазепи Лазаря Барановича. Вона отримала позитивний відгук і була допущена до захисту, але М. Сумцова звинуватили в українофільстві. Публічний захист дисертації не відбувся, поліція завела на нього «справу» за «мазепинство» і встановила таємний нагляд. Через рік М. Сумцов подав на розгляд ради факультету другу дисертацію «Хліб в обрядах та піснях», за яку отримав ступінь доктора наук. У 34 роки став професором Харківського університету. Був засновником і директором Музею Слобідської України імені Г. С. Сковороди.

Сумцов першим почав досліджувати писанки, звернувся через пресу до громадськості із закликом вивчати «крашені фарбовані яйця». Отримав листи-відгуки, 300 яєць із 7 губерній. Свою колекцію подарував Харківському університету; був одним із засновників Харківської громадської бібліотеки (тепер Державна наукова бібліотека ім. В. Короленка). Недарма харків'яни висували його кандидатуру на посаду міського голови, та Сумцов відмовився.

У 1904 р. на XIII археологічному з'їзді у Катеринославі вчений виступив з трибуни українською мовою, що було нечуваним зухвальством на подібних зібраннях. У жовтні 1906 р. професор Сумцов зробив публічну заяву на факультеті університету про перехід на викладання лекцій українською мовою і став першим в Україні, хто читав лекції з україністики в Харківському університеті українською.

324 сл.

За Г.Черкаською

МИХАЙЛО КРАВЧУК (1)

Діди-прадіди Михайла Кравчука займалися землеробством, були серед них і майстри шевської та ковальської справи. Батько закінчив Петровсько-Розумовську академію (нині Московська сільськогосподарська академія ім. Тимірязєва), був землеміром. Мати, німкеня за походженням, вільно володіла італійською, німецькою, польською, російською, французькою мовами, грала на фортепіано. Саме вона дала початкову домашню освіту дітям, підготувала їх до вступу в гімназію. У сім'ї Кравчуків розмовляли українською мовою, хоча діти вчили польську, французьку й німецьку. У 1901 році родина переїхала до Луцька, Михайло вступив до гімназії, захопився математикою, закінчив заклад із золотою медаллю.

У 1910 році він став студентом математичного відділення фізико-математичного факультету університету Святого Володимира в Києві. Першими викладачами студента Михайла Кравчука були видатні математики Дмитро Граве, Борис Букреєв. Студентом він опублікував перше самостійне дослідження з теорії комутативних матриць, зробив доповідь на тему «Змінні

групи лінійних перетворень». У 1914 році Михайло закінчив університет із дипломом 1-го ступеня. Науковий керівник Кравчука Д. Граве почав клопотатися, щоб його залишили при університеті на два роки для підготовки до професорського звання, але на перешкоді стала національність «малорос». Майже півроку випускник чекав на дозвіл київського генерал-губернатора. У лютому 1915 р. дозволили залишити Михайла Кравчука при університеті для підготовки до професорського звання. У вересні 1917 р. 25-річний Кравчук прочитав першу (пробну) лекцію з математики «Про функції, що справджують теорему додавання» та лекцію з теорії множин і здобув звання приват-доцента кафедри математики. Науковець викладав математичні дисципліни у першій і другій українських гімназіях, в Українському народному університеті, політехнічному, архітектурному, ветеринарно-зоотехнічному та сільськогосподарському інститутах. У цей час Михайло Кравчук опублікував свій курс лекцій з геометрії та перший переклад українською мовою підручника з геометрії Кисельова, разом з академіком Федором Калиновичем уклав третій томник українського математичного словника.

269 сл.

За Г. Черкаською

МИХАЙЛО КРАВЧУК (2)

Український дослідник із США Іван Качановський доводив, що творець першого комп'ютера Джон Атанасов у 1937-1940 рр., працюючи над своїм винаходом, використовував праці Михайла Кравчука й навіть переклав англійською його двотомну монографію «Застосування способу моментів до розв'язання лінійних диференціальних та інтегральних рівнянь». Іван Качановський писав: «Він найвідоміший з погляду його внеску в математику і технічні науки. Михайло Кравчук зробив цей внесок у винахід комп'ютера, який тривалий час узагалі не був оцінений. Він про це ніколи не дізнався, тому що був заарештований і, можливо, навіть не отримав ці листи від Джона Атанасова зі Сполучених Штатів, який писав, що використовував його праці».

У 1927 р. Кравчук став членом математичних товариств Франції, Німеччини, Італії; їздив з лекціями за кордон, виголошував їх мовою країни перебування. Вільно володіючи кількома мовами, він підтримував наукові й особисті дружні стосунки з відомими математиками світу, листувався з Адамаром, Гільбертом, Курантом. Свої наукові праці писав різними мовами, але найбільше – рідною. У 1928 р. Кравчук відвідав конгрес математиків в Італії. Науковці в Торонто, Парижі та Болоньї слухали його доповіді про наближене інтегрування лінійних диференціальних рівнянь. Американська асоціація математиків запропонувала переїхати до США; фірма «Вестінгауз» і Стенфордський університет гарантували найсприятливіші умови для творчої праці, але Кравчук відхилив усі пропозиції.

У 1929 р. 37-річного Кравчука обрали наймолодшим академіком Всеукраїнської академії наук, призначили завідувачем кафедри вищої математики. Науковець вдосконалив теорію математичної статистики, першим створив український словник математичних термінів. Михайло Пилипович так гарно володів українською, що студенти з інших факультетів пробиралися на його пари, щоб насолодитися мовою.

У 1937 р. у республіканській пресі з'явилися розгромні статті проти Михайла Кравчука, деякі за підписом його колишнього вчителя Дмитра Граве. Професора звинувачували в націоналізмі, шпигунстві, антирадянщині, що знав багато мов. 21 лютого 1938 р. Михайла Кравчука заарештували. У вересні того ж року відбулося півгодинне судове засідання – ученого засудили до 20 років в'язниці та 5 років заслання.

На Колимі, у зловісному концтаборі «Мальдяк», при температурі мінус 60, учений працював у золотих копальнях вибійником. Десь недалеко мив золото ученю М. Кравчука – Сергій Корольов.

Вирок оскарженню не підлягав...

329 сл.

За Г. Черкаською

МІСТО-ФОРТЕЦЯ

«Квітка на камені», – так говорила про прекрасне місто Поділля Леся Українка. Саме таким ім'ям охрестили старовинне місто, окрасу та гордість краю Кам'янець-Подільський.

Старе місто красується на півострові, оточеному стінами скелі, де в глибокому каньйоні протікає річка Смотрич. Унікальність його полягає в гармонійному поєднанні ландшафту та містобудівної структури середньовічного міста. Каньйон завширшки 100-300 метрів зі стрімкими стінами заввишки понад 30 метрів під час наближення ворогів заповнювався водою через систему шлюзів, що робили місто практично невразливим. Центральний шлях до нього пролягав Замковим мостом – вузьким перешийком, яким природа приєднала місто до навколишньої місцевості. Однак і цим шляхом пройти вдалося небагатьом ворогам: його перекриває основний форпост – стара фортеця.

Більшість істориків виникнення міста пов'язують із кінцем XII – початком XIII ст., тобто з часом появи Галицько-Волинської держави.

У середині XIV ст. Кам'янець належав литовським князям Коріятовичам. Уважають, що саме литовський період був найсприятливішим для розвитку міста. Коріятовичі вели розбудовницьку політику, не перешкоджали місцевому багатонаціональному населенню жити за своїми звичаями й традиціями. Населення міста складалося переважно з трьох національностей: руської (української), польської та вірменської, кожна з яких мала власні поселення, храми й торговельні осередки. До сьогодні Кам'янець-Подільський зберігає пам'ять про

присутність на своїй землі поляків, вірменів, чия громада була найвпливовішою та найчисельнішою в місті. Цей умовний поділ міста простежується сьогодні за назвами провулків, вулиць, майданів, за наявністю споруд, які свого часу зводили ті чи ті громади.

За тривалу середньовічну історію місто-фортецю ворог зумів захопити штурмом усього тричі. Литовський князь Вітовт узяв його 1393 р., троє братів-поляків Буцацьких захопили 1430 р. і турецьке військо на чолі з Махмедом IV у 1672 р.

Перелік тих, кому мури міста видалися не по зубах, набагато більший. Турецький султан Осман II, підступивши до Кам'янця, запитав: «Хто так міцно укріпив це місто?». «Сам Бог», – пролунало у відповідь. «То, видно, тільки Бог і зможе його подолати», – промовив Осман і наказав своєму війську відійти від неприступних стін. Не під силу міцні стіни цитаделі були й українським ватажкам Максиму Кривоносові, Іванові Богуну, Тимішеві Хмельницькому та Богданові Хмельницькому.

Однією з найяскравіших сторінок у хроніці міста є період, коли Кам'янець-Подільський майже пів року був тимчасовою столицею Української Народної Республіки.

Музеєм просто неба є все старе місто, однак візитівкою Кам'янця-Подільського є фортеця.

354 сл.

За Н. Галагодзою

МІФІЧНИЙ СКОВОРОДА

Є в цій людині щось міфічне. Не тому, що достеменно не знаємо його родословної і досі губимося в здогадках про місце і день народження, ні, легендарністю овіяна сама постать Сковороди.

Розповідають: коли Григорій Савич, мандруючи безконечними дорогами України і Росії, заходив до села, це сприймалося як добре знамення, уважалося особливою честю запросити його до хати, нагодувати, улаштувати на нічліг...

Його бачили в стінах рідкісних на той час академічних бібліотек, за професорською кафедрою і ... серед пастухів, орачів, сіячів, женців.

Хто ж він, Григорій Сковорода, чиє ім'я, уперше закарбоване на скрижалях історії малограмотним дячком Чорнуської церкви 3 грудня 1722 року, не сходить з уст народних ось уже понад два з половиною віки?

«Я – людина.

Постійно блукаю нещасними степами, колючими кущами, гірськими скелями, і буря над головою, і ніде сховатися від неї. Але не спи!»

Не спи!

Цей заклик однаковою мірою Сковорода адресує і самому собі, і численним своїм соратникам, і всім, хто може почути. «Куй собі меч! Пам'ятай, що наше життя – це нескінченна боротьба. У муках, стражданнях народиться

братство людей, країна любові, без ворожнечі й розходжень. Ми створимо світ кращий. Витворимо день веселіший. Бо щастя всім без вибору потрібно є».

191 сл.

За М. Олійником

НАТАЛІВКА – ПЕРЛИНА СЛОБОЖАНЩИНИ

У селі Володимирівка Краснокутського району знаходиться пам'ятник садово-паркової архітектури загальнодержавного значення – Наталівський парк, який справедливо називають перлиною Слобідської України.

У 1884 р. відомий цукровий магнат Іван Герасимович Харитоненко заклав на березі річки Мерли маєток, який назвав на честь молодшої онуки Наталії Наталівкою. На місці пустища з'явилися соснові ліси та чудовий панський будинок, над інтер'єрами якого працював художник Мстислав Добужинський.

Іван Харитоненко та його син Павло прославилися своєю гостинністю, і дуже скоро Наталівка стала своєрідним культурним центром Слобожанщини. Щорічно сюди приїздили видатні люди, серед яких слід назвати письменника Антона Чехова, художників Костянтина та Володимира Маковських, Сергія Виноградова, Михайла Нестерова. Щоліта проходили практику студенти Московського сільськогосподарського інституту та відпочивали московські стипендіати на повному пансіоні Павла Івановича Харитоненка.

У 1924 р. садибу Харитоненка було передано Раді профспілок для організації будинку відпочинку. Але в роки Другої світової війни головний корпус санаторію – колишній панський будинок – згорів від блискавки.

Володимирівський санаторій розташований у заповідній зоні Наталівського парку, на правому березі Мерли. На 48 гектарах вільні посадки вікових сосен, дубів та вічнозелених екзотів чудово гармонують із живописними лужками та рівними алеями – дубовою, ялиною та каштановою. Стара каштанова алея починається з парадного в'їзду й проходить крізь увесь парк.

Парадний в'їзд оформлений у вигляді широкої арки, яку вінчає стрілочатий дах. Міцні стіни, ковані ворота, сторожка з вузькими віконцями-бійницями надають цій споруді вражаючої схожості із середньовічними замками. Західні ворота прикрашали половецькі кам'яні баби, яких декілька років тому викрали. Зацікавленість викликають й інші старовинні будівлі Наталівки: збереглися західні ворота садиби, будинок з мармуровими левами, у якому зупинялася Наталія Харитоненко, руїни манежу, стайня, корівник, флігелі, різноманітні службові приміщення, серед яких особливо виділяється водонапірна башта в готичному стилі. На її лускатому даху й сьогодні можна побачити вирізаних із жерсті дивовижних драконів.

281 сл.

За І.О. Шудриком

НАШ ДУХОВНИЙ КОД

Дехто ладен вважати мову тільки засобом комунікації, інструментом порозуміння між людьми, народами. Насправді ж це не так. У мові закодовує нація всю свою історію, свій багатовіковий досвід, здобутки культури й цивілізації, свою матеріальну й духовну самобутність. У ній – розгадана й нерозгадана природа нації, її духу, стремління і своє пізнання та відтворення світу ідей.

Мова для будь-якого народу стає ніби другою природою, що органічно оточує його, живе з ним всюди й завжди, без неї, як і без сонця, повітря, рослин, людина не може існувати. Як великим нещастям обертається нищення природи, неповага до неї, відмова від її пошанування, так і катастрофічно боляче б'є по народові, нації зречення рідної мови чи навіть неповага до неї, що є рівноцінним неповазі до батька й матері. І якщо ми нарешті зрозуміли, що треба берегти природу, то давно треба зрозуміти, що екологія мови – це екологія наших душ, нас як розумних істот, а не просто як живих мешканців Землі. Зречення рідної мови призводить до найбільшої кари – духовного каліцтва.

Мова – основа культури нації, найбільший її скарб, і відбирати її в людини чи народу – значить відбирати все минуле й сучасне, позбавляти людину й народ найприроднішого в їх творчому існуванні.

Доля української мови сумна й героїчна водночас. Але, незважаючи на численні перешкоди й лихоліття, вона, як і наш народ, все-таки вистояла.

213 сл.

За Г. Нудьгою

ОЛЕКСАНДР ФОМІН

Кияни за звичкою називають його «старим ботсадом» – Ботанічний сад імені академіка Олександра Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка, своєрідну оазу, місце, де можна сховатися від міської метушні й шуму, прогулятися живописними алеями, вдихнути свіжого повітря...

Олександр Васильович Фомін з дитинства відчував тиху радість від споглядання рослин, збору гербарію. У 1888 році він закінчив Пензенську гімназію і вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Московського університету. Після навчання в університеті О. В. Фомін переїхав до міста Дерпт (згодом – Юріїв, а нині – Тарту), де викладав природознавство в жіночій гімназії та водночас працював у ботанічній лабораторії Дерптського (Юріївського) університету. Роками вивчав болотну ряску, папороть.

У 1902 р. О. В. Фомін був запрошений на посаду головного ботаніка Тифліського ботанічного саду. У Тифлісі (нині – Тбілісі) працював 12 років, заснував журнал «Вісник Тифліського ботанічного саду».

У 1907 році Олександр Фомін публічно захистив у Юрїївському університеті працю, присвячену флорі Кавказу, й отримав ступінь магістра ботаніки, а в 1913 р. – ступінь доктора ботаніки.

Згодом Олександр Фомін переїхав до Києва, де він обійняв посаду професора кафедри морфології та систематики рослин і директора ботанічного саду Імператорського університету Святого Володимира. Саме в цей період, викладаючи в університеті загальну ботаніку, систематику й географію рослин, учений зацікавився значно ширшим колом ботанічних питань. Продовжуючи детальні критико-систематичні дослідження спорових і голонасінних рослин, він розпочав також вивчення сфагнових мохів України, зацікавився дослідженнями грибів. Олександр Фомін створив школу ботаніків університету, з великою енергією узявся за реконструкцію саду, поповнення його колекцій, особливо оранжерейних рослин, розширення й збагачення гербарію. Оселився професор університету в хатинці на території саду.

Під час Першої і Другої світових воєн зібрання живої природи зазнало нищівних обстрілів і різношерстих набігів. Олександр Фомін разом з головним садівником Ернстом Гонбаумом одягом і ковдрами закривали вибите в теплицях скло, хоч самі клякнули в люті морози.

У 1918 році створилася Українська академія наук, а в 1921 році Фоміна обрали дійсним її членом.

Якої думки про академіка були співробітники? Ось як писав Дмитро Зеров, брат поета-неокласика: «Знають його не тільки як ентузіаста-науковця, організатора ботанічної науки та активного громадського діяча, вони знають його як чутливу й уважну людину, яка завжди готова була допомогти, підтримати, дати пораду».

До речі, академік Фомін так і жив у садовому будиночку до кінця свого життя.

360 сл.

За Г. Черкаською

ОЛЬГЕРД-ІПОЛИТ БОЧКОВСЬКИЙ

Ольгерд-Іполит Бочковський – чесько-український соціолог, політолог й етнолог, один із провідних європейських фахівців з теорії нації та національних відносин першої половини ХХ століття; поліглот, який знав 20 мов, з-поміж яких грузинська, німецька, польська, французька, чеська, а також рідкісні каталонська й кельтська. Учений був популяризатором есперанто, вів курси есперанто для студентів, брав участь у роботі міжнародних з'їздів есперантистів, увіходив до «Союзу есперантських журналістів усього світу».

Два роки Ольгерд-Іполит Бочковський навчався в Лісовому інституті в Петербурзі й паралельно на економічному відділенні політехнічного, але після революційних подій 1905 р. змушений був емігрувати до Чехії. У Празі він познайомився з Томашем Масариком, майбутнім президентом Чехословаччини; став свідком чеського відродження, коли онімечена інтелігенція поверталася до своїх національних коренів. У Чехії Бочковський прийшов до українського самоусвідомлення. Бажання удосконалити свою українську з'явилося в нього після знайомства з творами М. Коцюбинського. Протягом 1908–1909 рр. О. Бочковський готував переклад чеською мовою творів Михайла Коцюбинського. Остаточна версія книги під назвою «З глибин душі» була видана у 1910 р. з передмовою науковця про Михайла Коцюбинського, аналізом його творів і ролі в сучасній українській літературі. Учений назвав прозаїка своїм єдиним учителем мови та написав лист до Коцюбинського, який закінчив вибаченням за дуже негарну українську мову. Більшість наукових праць і статей Ольгерда Аполлоновича написані українською та чеською мовами. Україна стала його Батьківщиною.

211 сл.

За Г. Черкаською

ОЛЬГЕРД-ПОЛИТ БОЧКОВСЬКИЙ – ЗАСНОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОЛОГІЇ

Дослідження національного питання О. Бочковський розпочав у 1910 р. з праці чеською мовою «Українське питання». Так журналіст перейшов до наукової діяльності. Протягом наступних років вийшла низка його книжок, зокрема «Національна справа (уваги на часі у зв'язку з війною)», у якій він виклав теоретичні дослідження національного питання та національно-визвольної боротьби народів. У розвідці автор уперше використав термін «націологія» та розпочав багатолітню наукову роботу над розробкою теорії націології, у якій учений саме мові відводив центральне місце в об'єднанні та кристалізації нації в суцільну громадянську спільноту.

За часів Української Народної Республіки Ольгерд-Іполит Бочковський був секретарем української дипломатичної місії в Празі. Простий, людяний, позбавлений амбіцій, учений не гребував ніякою роботою, часто сам займався перекладами.

Упродовж десяти років (1923–1932) учений працював на посаді професора Української господарської академії в Подєбрадах, за висловом Євгена Маланюка, «лабораторії, де культивувався тип новітнього українця»; очолював кафедру соціології та націології на економічно-кооперативному факультеті, викладав соціологію і націологію в Українському вільному університеті в Празі.

Студентів зачаровував тип справжнього європейського ученого: молодий чоловік середнього зросту, з гарними замисленими очима, професор

Бочковський своїм зовнішнім виглядом викликав до себе симпатію. Він зачаровував своєю коректністю, простотою й особливою щирістю та сердечністю. За шляхетною достойною скромністю вражали енциклопедичні знання, інтелігентність, викристалізована думка, глибока ерудиція та надзвичайна ясність думки. А його добірна літературна мова впливала на слухача як музика. Автор «Одвертого листа» до голови французького сенату Едуарда Ерріо від 5 вересня 1933 р. учений визначив голод як «плановий і послідовний метод боротьби більшовиків із українським населенням», «спосіб винищення селянства».

О. Бочковський – автор праці «Вступ до націології», скорочений варіант якої вийшов у 1998 р. у видавництві «Генеза» в Києві.

На заводі планів ученого стала лейкемія. 9 листопада 1939 р. Ольгерд-Іполит Бочковський помер у шпиталі Червоного Хреста у Празі, де й похований на Ольшанському цвинтарі.

291 сл.

За Г. Черкаською

ПАНАС САКСАГАНСЬКИЙ (1)

Перший професійний український театр називали «театром корифеїв», визнаними зірками якого були брати Тобілевичі з давнього шляхетського роду. Прадід корифеїв у XVIII ст. оселився на Чигиринщині. Писався Семеном Тубілевичем, Тобулевичем, Тобелевичем. Байдужість до написання прізвища пізніше зіграла жарт з онуком Семена, Карпом Тобілевичем, (згадайте п'єсу І. Карпенка-Карого «Мартин Боруля»).

Карпо Адамович Тобілевич, економ у поміщика Золотницького, закохався в покоївку Явдоху Садовську з Катеринославщини. Викупив Докію з кріпацтва, обвінчався. Знайшлося молодим шестеро малят: первісток Іван, другий Михайло; третій Петро; четверта Марія; п'ятий Микола і найменший Панас. Довелося Карпу Тобілевичу купити більший будинок.

Перші троє дітей пішли в батька: були схожі на нього характерами, обрали професію за його вказівкою; троє менших – «мамині мазунчики»: обожнювали театр. Із шести Тобілевичів четверо обрали сцену, хоч жодний не мав професійної освіти. Старший Іван утворив псевдонім від імені тата – Карпенко-Карий. Двоє взяли прізвище матері за сценічне псевдо: Марія Садовська (за чоловіком Барілотті), Микола Садовський; у Панаса псевдонім – від назви річечки матиного дитинства – Саксаганський.

Колись Докійку пани частенько брали в театр; вона зачарувалася сценою, вивчила майже весь репертуар; «Наталку Полтавку» знала напам'ять, декламувала, співала. Діти також любили цю драму, пробували ставити її вдома, пізніше – кожний грав у цій п'єсі.

Щосуботи в хаті Тобілевичів були гості: обговорювали вистави, співали, читали Шевченка; слухали спів Карпа Адамовича, його кумедні розповіді. Так

Панас засвоїв батькову манеру оповідати. Татко заохочував дітей співати, декламувати, не соромитися; казав Панасові: «Ану, Паню, утни нам що-небудь: заспівай або потанцюй». Діти любили театр, але думали про освіту, серйозну професію. Хоч Карпо Адамович мав три класи школи; Євдокія Зиновіївна – неписьменна, та батько мріяв бачити синів на цивільній або військовій службі, тому спромігся дати дітям освіту, найняв учителя музики. Знайомі під'юджували Карпа Адамовича: «І не встидно тобі, Карпе? У тебе отакі діти – і така стара шапка!». Він відказував: «Тому-то у мене такі діти, що така шапка!». 298 сл. За Г. Черкаською

ПАНАС САКСАГАНСЬКИЙ (2)

Єлисаветград був одним із центрів театрального життя Південної України, де виступали відомі артисти. Знаменитий трагік, приятель Т. Шевченка, Айра Олдрідж, зіграв Отелло. Панас Саксаганський згадував, як брат Іван пішки дістався з Бобринця до Єлисаветграда, щоб побачити актора; як переповідав меншим виставу. Із того часу Панас Саксаганський запалився думкою зіграти Отелло.

Із шести років Панас здобував освіту, закінчив повітову школу, німецьку школу Шрейтеля, вищу земську школу. Серед однокласників Саксаганського був Олександр Тарковський – родич Панаса (брат дружини Івана Карповича жив і виховувався в сім'ї Тобілевича), батько поета Арсенія Тарковського, дід кінорежисера Андрія Тарковського. Сидів Панас за однією партою з Євгеном Чикаленком. Уже тоді Іван Тобілевич організував драматичний гурток, репетитором був Марко Кропивницький. Двічі на тиждень гуртківці давали вистави, зароблені кошти йшли на навчання бідних школярів. Панас і Микола стали гуртківцями: були на всіх репетиціях, допомагали розтирати фарби, варити клей, малювати декорації.

Панасу та Миколі дозволили виступати: спочатку в епізодах, потім – у відповідальних ролях. Коли Кропивницький виїхав, Панасові доручили його ролі. «Я їх виконував, наслідуючи Марка Лукича, бо, відвідуючи репетиції і спектаклі, я добре запам'ятав собі всю його манеру грати, всі його рухи, інтонації і міміку. Кропивницький був тоді для мене ідеалом актора і людини, і я старанно копіював його».

У серпні 1883 р. в Одесі Панас зустрівся з Марком Кропивницьким, який запропонував роль приятеля Гордія в спектаклі «Доки сонце зійде, роса очі виїсть». Два місяці Панас роздумував, потім вступив до трупи Михайла Старицького. Так у 24 роки Панас Тобілевич став професійним актором.

Одеса, троє Тобілевичів в українській драматичній трупі. Газети писали: «Панас Саксаганський – актор з великим майбутнім. Щаслива постать, виразне обличчя, чудовий голос і безперечний талант». Про голос Панаса Саксаганського сказав Федір Шаляпін: «Пора мінятися, ви йдіть в оперу, а я – у

драму!» Шаляпін два роки працював в українській трупі Григорія Деркача, виконував роль Петра у «Наталці Полтавці».

Талант Саксаганського легендарний: зіграв 107 ролей, де кожна була кращою. Зачарована публіка часто несла актора на руках до готелю. Глядачі шаленіли, коли Саксаганський грав у «Сватанні на Гончарівці». У комедії «За двома зайцями» Саксаганський придумав один із монологів Голохвастова. Професор-психолог побачив актора в ролі Пенъонжки в «Мартині Борулі» і сказав, що за цією роллю можна писати дисертацію з психопатології.

Панас Саксаганський мріяв про роль Отелло, переклав Шекспіра українською, але українським трупам заборонили зарубіжний репертуар.

373 сл.

За Г. Черкаською

ПАНАС САКСАГАНСЬКИЙ (3)

Коли брати Тобілевичі з трупною Кропивницького виступали в Петербурзі, преса відзначила нетиповий факт: це «люди из интеллигентного слоя». Олександр III дивився вистави «Назар Стодоля» та «Наталка Полтавка», дав аудієнцію артистам.

Разом брати були недовго: амбітний Микола Садовський сварився з Панасом, ревнував до слави. Зрештою утворилася трупа Садовського, а Саксаганський разом із Карпенком-Карим утворили «Товариство російсько-малоросійських артистів під керівництвом П. К. Саксаганського». В основі репертуару були п'єси Івана Тобілевича, режисура – у руках Панаса Саксаганського. Товариство проіснувало 9 років.

Обидві трупи подобалися глядачам, але Микола не терпів конкуренції, тому вони домовлялися, хто де гратиме. Часом Микола телеграфував братові: «Граї, не бійся, не приїду!»

Саксаганський віддавався благодійності. У Кишиневі трупа після вистави «Чорноморці» половину збору передала до недільної школи; у Миколаєві трупа дала благодійні вистави на користь благочинного товариства й товариства з організації школи-притулку для дітей з бідних родин, величезну кількість благодійних вистав на користь різноманітних установ Одеси, у Маріуполі – концерт на користь чоловічого та жіночого хорів, у Катеринославі збір від вистави «Мартин Боруля» передали на спорудження пам'ятника О. Пушкіну. У Полтаві пройшли вистави, прибуток від яких передали притулку для нужденних, безкоштовній читальні та громадській бібліотеці. І. Карпенко-Карий та П. Саксаганський домоглися дозволу поставити в Полтаві пам'ятник Івану Котляревському. Трупа показала в Полтаві виставу «Наталка Полтавка» й передала на спорудження пам'ятника весь збір – 332 рублі (мільйонер Терещенко пожертвував 300 рублів).

Та розбрат був незагойною раною душі Івана та Панаса, брати мріяли про об'єднання. «Брате Миколо! – писав Саксаганський. – Від самого початку

заснування нашої трупи і до послідніх хвилин і я, і Іван при самих найкращих ділах і удачах мали на увазі одно – з'єднатися з тобою й Марією Костянтинівною для слави й розвитку українського театру. Коли ми будемо втрюх, а Марія Костянтинівна, як діва українського театру, – четверта, то яка ж зрада нам буде страшна, хто проти нас підніме прапор бунту?». Садовський відповів: «Прапор свій складаю на грудях, куди вислати гардероб». Карпенко-Карий зрадів: «Прапор твій на спільнім древку розів'ється на славу рідного мистецтва, приїзди зараз – ждемо». І залопотів прапор української Мельпомени на вітрах імперії: Москва, Петербург, Кишинів, Варшава...

335 сл.

За Г. Черкаською

ПЕРЕКЛАДАЧ МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

Серед когорти великих українських перекладачів є майстри, які здобули собі славу саме в царині перекладу, майже не займаючись суміжними мистецтвами – Микола Лукаш, Григорій Кочур, Ірина Стешенко, Дмитро Паламарчук, Юрій Лісняк... А водночас чимало достойників приходило до перекладацтва з поезії чи прози, суттєво доповнюючи таким чином власні творчі доробки, – Іван Франко, Микола Зеров, Микола Бажан, Дмитро Павличко...

Максим Рильський здобув славу як поет-неокласик, один із чільних представників мистецької течії 20-х років минулого століття, яка в основу культурного процесу поклала давньоримське гасло «ad fontes» – «до джерел». Разом зі своїми друзями-поетами Миколою Зеровим, Михайлом Драй-Хмарою й Павлом Филиповичем він доводив, що класичне мистецтво, як би його не інтерпретували на потребу того чи того часу, – насправді вічне. А отже, митець, який прагне сказати читачеві щось справді життєво важливе, мусить, не забуваючи про новаторство, орієнтуватися на класичні зразки. Ясна річ, такий підхід до літератури надавав особливого значення перекладацтву як формі діалогу і взаємозбагачення культур, а відтак усі неокласики, більшою чи меншою мірою, віддавали данину цій справі, а найбільші успіхи в ній мали Микола Зеров і Максим Рильський.

Максим Тадейович справедливо вважав, що найважче перекладати з близьких, споріднених мов. І найкраще проявився його перекладацький талант саме в роботі з такими мовами – польською (тут слід особливо відзначити блискучі переклади великих епічних полотен найбільшого польського поета Адама Міцкевича) і російською.

Значна частина творчої спадщини Максима Рильського – як оригінальної, так і перекладної – адресована дітям. Його блискучі переклади російських казок Олександра Пушкіна, Петра Єршова, Федора Одоєвського та ін. добре відомі ще вашим дідусям і бабусям, на них виростили й ваші батьки.

Отож читаймо, насолоджуймося й пам'ятаймо про великого перекладача, від народження якого нещодавно виповнилося 120 років.

269 сл.

За І. Андрусяком

ПЕРШИЙ ІЛЮСТРАТОР «ЕНЕЇДИ»

22 квітня 1867 р. у селі Мануйлівці Новомосковського повіту Катеринославської губернії побачив світ Василь Онисимович Корнієнко – живописець і поет, перший ілюстратор «Енеїди».

Його батьки – безземельні селяни (батько був чоботарем, мама вирощувала квіти на продаж). У родині було шестеро малят, Василько – п'ятий, але батьки дали змогу синові опанувати науки в сільській школі. Оскільки Василько малював із пуп'янка, тато відвіз його до Катеринослава, віддав художнику в науку. 15-річний Василь вступив до Першого катеринославського реального училища, де його вчителем був Окулов Петро Тимофійович. У 1885 р. в училищі відбулася перша виставка малюнків 18-річного Василя Корнієнка. Молодим художником зацікавився катеринославський віцегубернатор барон Рокосовський. Губерніальне земство виділило В. Корнієнкові стипендію на навчання в Академії мистецтв у Санкт-Петербурзі. У 1888 р. він вступив до академії у майстерню киянина Володимира Орловського «вільним слухачем», а закінчив 1896 р. «некласним художником». Тільки б жити й творити, але в Петербурзі художника мучив кісткоїд (туберкульоз) великої гомілки.

Повернувся Василь Онисимович до рідного села, переповнений бажанням творити, написав кілька картин «Портрет Т. Шевченка», «Характерник», «Біля корчми», «В'їзд Богдана Хмельницького в Київ». На запрошення Дмитра Яворницького Василь брав участь в оформленні Катеринославського історичного музею імені Олександра Поля. Наступного року в Катеринославі відбулася виставка творів Василя Корнієнка. Прийшла слава, але розминулася з долею: художника з'їдали сухоти, недокрів'я, безгрошів'я та безробіття. Пошуки роботи привели Василя до Одеси, Ялти. Там він писав портрети на замовлення, займався оформленням вітрин. У 1903 р. одеська українська громада, знаючи бідкування талановитого художника, замовила йому 20 графічних ілюстрацій до «Енеїди» І. Котляревського, мали замовити ілюстрації до «Кобзаря». На жаль, не довелося горопасі виконати замовлення. Устиг він зробити тільки 10 малюнків до «Енеїди».

Поховали Василя Корнієнка в рідній Мануйлівці на березі Дніпра, але, на жаль, могила не зберіглася. Окремі роботи зберігаються в Дніпрі (історичний і художній музеї), Полтавському літературно-меморіальному музеї І. Котляревського.

296 сл.

За Г. Черкаською

ПІРАМІДИ-УСИПАЛЬНИЦІ

Для того, щоб побачити справжні піраміди, не обов'язково їхати до Єгипту. Такі споруди можна відвідати і на території Полтавської області. Зокрема, у селі Комендатівка Кобеляцького району та селі Березова Рудка Пирятинського району є справжні піраміди-усипальниці, вік яких уже понад сто років. Місцеві жителі вважають, що піраміди наділені силою зцілення, туристи з усієї України приїжджають туди за духовним відновленням.

Засновником п'ятнадцятиметрової піраміди в селі Комендатівка став офіцер російського флоту Олександр Білевич, тому вона й названа на честь його роду – піраміда Білевичів. Після відвідування єгипетських пірамід, перебуваючи під великим враженням від споруд, побудованих фараонами, чоловік розгорнув будівництво на Полтавщині.

На зведення такої піраміди пішло тринадцять років. Гранітні блоки з'єднані особливим методом із додаванням яєчного білка та навіть крові тварин. Біля піраміди побудована і церква, що названа на честь дружини офіцера Софії.

Після смерті подружжя їхні тіла поховали в підвальному приміщенні усипальниці. Але в радянські часи місцеві жителі розкопали склепи піраміди, помилково вважаючи, що там поховані скарби. Таким чином, іконостас був знищений, а підземні ходи зруйновано.

Нині піраміду-усипальницю знову переобладнали під церкву. На першому ярусі споруди – церква, а на другому утворено дзвіницю. Віруючі приїжджають у ці краї за зціленням.

Ще одна піраміда-усипальниця, що розташована у Полтавській області, – піраміда Закревських, яка знаходиться в селі Березова Рудка. Зведена дев'ятиметрова споруда у 1899 році за всіма традиціями єгипетських пірамід. Будуючи піраміду на Полтавщині, її власник планував гармонійно об'єднати в ній кілька різних релігій і культур. Колись стіни піраміди Закревських були розписані цитатами з Біблії й прикрашені єгипетськими фресками. У внутрішньому приміщенні піраміди був встановлений язичницький вівтар з дерев'яним хрестом. У цій піраміді й було поховане подружжя Закревських.

З приходом радянської влади піраміду було розграбовано. Проте жителі Березової Рудки вважають, що заросла мохом та обвита диким плющем піраміда й сьогодні має цілющу силу.

287 сл.

За матеріалами Інтернету

ПОЛІТ З ВИСОКОГО ГНІЗДА

Харків літературний. Українське слово в зросійщеному місті. Давне і сучасне. Давне – велике й високе. Високе гніздо, з якого злетіти з неокріпими крилами – усе одно, що випасти. Десь біля праджерел – сам Скворода «з припорошленими саквами». Ближче в часі – харківські романтики. Ще одне

могутнє гніздо – Харківський університет, заснований Василем Каразіним у 1804 році як найперший в Україні. На відстані сотні років – розстріляне Відродження. І вже зовсім близько могутня трійця повоєнного часу: Іван Вирган, Василь Мисик, Ігор Муратов. Із початком перебудови почали підніматися різні новітні хвилі українського відродження. Одним з таких новітніх осередків змагань за українську мову, культуру, душу стало в Харкові культурологічне товариство «Спадщина», що намагалося на свій лад українізувати тогочасний дрімотний Харків. Біля пам'ятника Тарасу можна було часто побачити київських кобзарів: Миколу Будника, братів Литвинів, Володимира Горбатюка, лірника Михайла Хая. Коли я сьогодні думаю про покоління харківських поетів, які народилися у 80-і й ледь не з пелюшок почали складати свої перші поетичні рядки українською мовою, маючи всуціль зрусифіковане оточення, перед моїми очима виникають такі картинки: молоді мами, наприклад, мама Тоні Тимченко чи мама Юлі Максимейко гуляють зі своїми донечками в саду Шевченка, а дитяче вухо вловлює з усього строкатого міського шуму саме спів кобзарів. Те слово проникає в дитяче серце аж на саме денце й лишається там навіки. Є такі серця й душі, де сокровенне лишається навіки.

Сьогодні їм, народженим у 80-і, трохи за тридцять. Серед них багато зрілих майстрів слова, вони вгадувані, їх устигли запам'ятати. Сьогодні вони визначають літературне обличчя нашого міста. Пригадую один із семінарів «Молодої Слобожанщини» ближче до кінця 90-х. Учасники – харківські школярі та підлітки. Їхні літературні наставники – Віктор Тимченко, Віктор Бойко, Ольга Тараненко. Наш невтомний Гомер Віктор Тимченко щиро дивується: «Ще такі малі, а вже мають таке непомильне відчуття українського слова! Таку природність! Ось тобі й Харків!». Тоня Тимченко самозаглиблена, її ліризм зачаєний, вона ніби до чогось прислухається, уся, мов струночка. Юля Максимейко вибухова, вражає гострим, зовсім не дитячим розумом, парадоксальністю образів. До речі, мабуть, Юля належить до тих рідкісних авторів, яких прийняли до спілки ще в школярському віці. Свою першу книгу вона видала у п'ятнадцять років!

Спогади завжди налаштовують на сентиментальність. Але посправжньому цікавить інше: як вони вибудовують свій поетичний світ, ще зовсім молоді за віком, але вже давно вправні та досвідчені майстри слова?!

372 сл.

За О. Ковальновою

РОЖЕВЕ ОЗЕРО

На західному березі Азовського моря розкинулася ціла система мілководних солоних заток – Сиваш. Однією з таких заток і є унікальна рожева водойма, яку від Азовського моря відділяє піщана коса Арабатська стрілка.

Незвичайне озеро з яскраво-рожевою водою та берегами з білосніжних соляних кристалів. Це одне з найказковіших озер України.

За переказами, саме на цьому місці колись простягалось Лемурійське море, що омивало береги міфічного затонулого континенту з високорозвиненою цивілізацією.

Місцеві ж мешканці розповідають, що утворилось озеро в 1969 році. Тоді радянський винищувач зазнав аварії й від удару бойового літака утворилася вирва, з якої пробились дуже солоні підземні джерела. Згодом ці джерела наповнили ціле озеро. Кажуть, що наше озеро значно солоніше за Мертве море: концентрація солі у воді сягає тридцяти п'яти відсотків, а в Мертвому – усього тридцяти. Вода тут настільки солонна, що в ній неможливо потонути. Завдяки високій концентрації солі, а також надзвичайно багатому хімічному складу вода в озері має цілющі властивості.

Неповторному рожевому кольору водойма завдячує особливим мікроводоростям, які під дією сонця виробляють бета-каротин та забарвлюють озеро в колір ранкової зорі. Чим спекотнішим видається літо, тим більше води випаровується з озера й тим насиченішого кольору набуває ропа. А відступаючи, вода залишає на березі тонни білого соляного піску. Улітку його можна завиграшки прийняти за сніг. Місцями соляні кристали збиваються, утворюючи справжні сталактити. Білосніжний берег та рожеве озеро справляють незабутнє враження, перетворюючи цю частину Херсонщини на один з наймальовничіших та найзагадковіших куточків України.

230 сл.

За матеріалами Інтернету

РОМАН РАКУШКА-РОМАНОВСЬКИЙ

Намагаюсь пригадати лекції з української літератури в запорізькому педагогічному. Сивогривий красень Степан Кіндратович Бісікало голосно акцентував на алітерації «Роман Ракушка-Романовський»... Далі проносна радянська тарабарщина... Більше говорити викладач, заляканий «органами», не зважувався. Та й сьогодні відомостей катма, є тільки сухий, діловий, але до біса цікавий «Літопис Самовидця»...

28 березня 1623 р. у м. Ніжині на Чернігівщині народився Роман Ракушка-Романовський – козацький літописець, імовірний автор «Літопису Самовидця». Батько Романа, шляхтич Онисим, прибув до Ніжина десь у 20-і роки XVII століття з містечка Романівка брацлавського воєводства, отримав прізвисько Ракушка, під яким і став реєстровим козаком.

Названий на честь рідного містечка батька, Роман імовірно здобув освіту в Київській колегії. У 1649 р. прізвище Романа вже було названо в реєстрі козацького війська. Служив Роман Ракушка «ревізором скарбу військового» та «дозорцею скарбу військового в полку Ніжинському»; ніжинським сотником і полковим суддею.

Ракушка-Романовський брав участь у багатьох дипломатичних перемовинах: за гетьмана Івана Виговського вів переговори з кримським ханом, пізніше – з представниками Москви й Варшави. У 1663 році на ніжинській Чорній раді був серед прихильників кандидата в гетьмани Якіма Сомка.

Був Роман Ракушка-Романовський генеральним підскарбієм (міністром фінансів) за гетьмана Івана Брюховецького, організатором фінансів і державного господарства Гетьманщини, брав участь в антимосковському повстанні 1668-69 рр. Після загибелі Брюховецького й переходу Дем'яна Многогрішного на бік Москви Ракушка-Романовський залишився без посади й без майна (його конфіскував Многогрішний), жив у Брацлаві, де його висвятили на священника. У 1670 році Петро Дорошенко й митрополит Йосиф спорядили протопопа Романа на дипломатичні переговори до Константинопольського Патріарха.

Після Руїни Правобережжя оселився в Стародубі, де був до кінця життя священником Миколаївської церкви. Роман вів господарство, виховував синів і писав «Літопис Самовидця». Анонімний літопис уклав книжною українською мовою, близькою до народної, подав багато цікавих спостережень і думок прихильникам незалежності України. Роман Ракушка-Романовський вважав, що до втрати української державності спрчинилися дряпіжництво, авантюризм, облудність, політична злочинність козацьких верхів. Особливо дісталось гетьману Многогрішному.

У 1687 р. гетьман Іван Мазепа винагородив священника Миколаївської церкви селом Новосілками під Стародубом, аби автор «Літопису» не мав нужди, міг більше часу витратити на свою працю. 14 березня 1702 р. з'явилася прекрасна анонімка «Літопис Самовидця».

339 сл.

За Г. Черкаською

СВЯТІ ГОРИ

Над річкою Сіверський Донець нависають крейдянні пагорби заввишки до 200 метрів, порослі реліктовим лісом. Це Святі гори.

Цю мальовничу місцевість називають Святими горами з початку XVI століття. Одну з перших згадок про них знаходимо у Львівському літописі 1547 року: «З Рильська прибув станичник, перекладач Гаврило, якого князь Петро Іванович Кашин посилав до Святих гір».

Про красу природи Святогір'я проникливо писав Володимир Немирович-Данченко в 70-х рр. XIX ст.: «Я бачив Соловецькі острови з Анзерської гори, Заволжя – з укусу в Нижньому, панораму Уралу – з Растеса, Задніпров'я – з Києво-Печерських висот, щасливі долини Гирлівського султанства – з Дервіш-гори, але якби тепер мені ще раз довелося помилуватися цією величезною картинкою з крейдяних скель Святогірських, я, безсумнівно, багато про що забув би заради неї».

Сіверський Донець – найбільша річка Східної України, яка однією з перших була оспівана в давньоруській літературі, зокрема в «Слові о полку Ігоревім». Саме її назва дала ім'я всьому шахтарському краю. На скелястих берегах річки знаходиться Святогірська лавра, побудована ще в XIII-XVI столітті. Неподалік від лаври – ліс...

У 1997 році вздовж річки Сіверський Донець був заснований Національний парк «Святі гори», який відомий передовсім своїми крейдяними горами, на яких ростуть реліктові крейдяні сосни й вікові дуби. Крім них, тут зростає майже тисяча видів рослин, 48 з них занесені до Червоної книги України. У «Святих горах» зафіксовано 250 різновидів тварин, серед яких 194 види пернатих, 43 – ссавців. Також у тутешніх водах мешкає 40 видів риб.

Окрім того, тут є цікаві археологічні об'єкти та пам'ятки історії, яких загалом налічується понад 200.

На землях Національного парку «Святі гори» розташовуються також озеро Чернецьке, що з'явилося на місці старого русла річки Сіверський Донець. У болоті Мартиненковому можна побачити найбільші в Україні колонії чапель; також тут зустрічаються чайки, іволги, солов'ї, чорні шуліки, одуди. З рослин приваблюють латаття, глечики, щитовник, болотні іриси, їжачі голівки, жабурник, рдесники плавучі.

296 сл.

За О. Колгушевою

СОКИРИНСЬКЕ ДИВО

У селі Сокиринцях є родинний маєток українських поміщиків Галаганів. Споруда маєтку, що здалеку здається невеликою й майже невагомою, насправді досить значна. На першому поверсі колись була зала з парадними сходами, кімнати для гостей. На другому – власні кімнати господарів і велика бальна зала. На жаль, нині тут не музей, як хотілося б, а аграрний ліцей.

То хто ж вони, ці Галагани – справжні власники маєтку, чий дух і досі охороняє пам'ятку від остаточного знищення?

Понад три століття село Сокиринці було родовим гніздом Галаганів. Прилуцький полковник Гнат Галаган дістав ці землі в дарунок від Петра I на початку XVIII століття. Виявляється, пан полковник добряче прислужився царю, знищивши за його наказом оплот козацької вольниці Базавлук. Подейкують, що з роками Гнат Галаган дуже розкаювався й молив Бога простити йому цей тяжкий гріх.

Сім поколінь Галаганів жило в Сокиринцях. Найвідомішим із представників роду був Григорій Галаган – шостий власник маєтку. Освічений, енергійний і заповзятливий меценат, він виявляв неабиякий інтерес до українського фольклору, усіляко сприяв місцевому кобзарю Остапові Вересаю. До речі, у будинку колишнього палацу, в одній із кімнат ліцею, нині діє його музей. Часто-густо в Григорія Галагана гостювали Тарас Шевченко, Павло

Чубинський, Пантелеймон Куліш, Микола Лисенко. Тут були сформовані свій театр і хор. І сьогодні біля пам'ятника Остапу Вересаю на просторій галявині щороку відбуваються фестивалі кобзарського мистецтва.

Колись тут, у маєтку, рипучими парадними сходами до бальної зали, прикрашеної колонами, ліпленням і численними світлими вікнами, піднімалися гості. Звучала музика, кружляли пари...

За дверима, крізь іонійську колоннаду, сходами можна було спуститися на широкий пандус, що виводив на велику галявину. Обабіч пандусу завмерли дві богині – грецька Гера й римська Церера. Перша – цариця богів і заступниця шлюбів, друга – богиня землеробства й родючості.

Є ще один витончений архітектурний витвір: на штучно створеному узвишші над озером стоїть біла граціозна ротонда. Під нею влаштований невеличкий романтичний грот. Чудове місце для ніжних усамітнень. Привертає увагу двоповерхова споруда з балконом. Виявляється, то були стайні! Це ж треба: доглянуті, вимиті до блиску коні колись мали більш ніж пристойні житлові умови!

Як же підтримати й зберегти це рукотворне диво? Як усе ж залишити нащадкам цю тремтливу душу століть, яка ще де-не-де шугає тут, попри нашу загальну необізнаність і байдужість?

353 сл.

За З. Єгоровою

СОЛОДКІ СПОГАДИ

У кожного, як стверджує одна романтична історія, є два береги: від одного людина відпливає і до другого має неодмінно причалити. На цій довгій дорозі зустрічається чимало інших, не менш значних. Серед таких – берег надії, берег юності, берег любові...

І все ж, хоч би де зупинялася людина на цих часом нетривких і мінливих берегах-пристанищах, їй неодмінно світитиме далеким вогником, оповитим щемним спогадом, отой найперший берег дитинства. Будь-кому по-своєму пектиме спогадами цей берег. І чим далі людина відпливатиме роками, тим більшатиме тяга до нього.

Що ж воно таке, отой берег дитинства? У чому його притягальна сила? Якими вимірами означити це непересічне поняття?

Земля дитинства, стежки ранньої юності. «Усе, – як сказав один із філософів, – скороминує на цьому світі». Але чи так? Пам'ять не полишає людину, не робить її забудькуватою, неодмінно час від часу повертає її на сонячні береги дитинства. І знову ти зовсім малий, ти безтурботний, веселий, огорнений пелюсткою материнської любові. І ранки сонячні, і вечори духмяні, і ночі зоряні, і спогади на все життя.

У нашому стрімкому сьогоднішні можеш чимало чого призабути, навіть номер свого чи службового телефону, випустити з пам'яті вчорашню обіцянку,

згадати вже на півдорозі, що не замкнене помешкання, але чітко триматиметься спогад, як спалахує рожевим цвітом крислата яблуня біля вікна, як сніговою завією кружляють вишневі пелюстки, як духмяно пахне хліб у материних руках, як солодко пахне дитинство...

220 сл.

За В. Скуратівським

СОФІЇВСЬКИЙ ПАРК – УВІКОВІЧЕНЕ КОХАННЯ

У старовинному місті Умань, що розташоване в Черкаській області, знаходиться одна з найвизначніших пам'яток ландшафтного мистецтва в Європі – Національний дендрологічний парк «Софіївка».

Кажуть, любов здатна творити чудеса. У цьому не виникає сумнівів, коли перед твоїм поглядом відкривається уманська «Софіївка» – дивовижний рукотворний сад, у якому переплелись казка та реальність, легенди, міфи та щось вічне, невловиме й загадкове...

Історія Софіївського парку бере свій початок у 1785 році, коли кохана графа Станіслава Потоцького Софія написала йому натхненного листа про свої гостини в Криму, де її до глибини душі вразив парк «Аркадія»: «Правда, мій милий друже, що в нас буде такий же сад в Криму?» – запитувала вона в нащадка гетьмана Речі Посполитої.

У ті часи маєток Потоцьких був майже розорений, і він не міг собі дозволити навіть затишного закутку на березі моря, проте це не стало перешкодою для графа, який був осліплений чарами Софії.

Вона була однією з найкрасивіших жінок того часу: сучасники називають її українською Анжелікою та Матою Харі. Для когось вона – всього-на-всього дочка грецької куртизанки та купця, а для когось – символ витонченості, краси й мудрості. Одне залишається незаперечним: за серце цієї жінки боролись найвпливовіші чоловіки того часу, які були готові на все заради прихильності красуні.

Зайшовши в Софіївський парк, що простягнувся на 179,2 гектара, відвідувачі можуть побачити безліч статуй давньогрецьких богів, мислителів та героїв: Сократа, Арістотеля, Евріпіда, Гомера, Паріса, Орфея та багато інших. Є тут і амфітеатр, і Єлисейські поля, і головна прикраса – фонтан «Змія», що встановлений посередині Нижнього озера. Із широко розкритої пащі хижої рептилії піднімається стовп води заввишки майже 20 метрів! Це справді неймовірне видовище, позмагатися з яким під силу ще одному природному чудові парку – великому водоспаду, що розташований на висоті 18 метрів над землею і стікає в мальовниче спокійне озеро, у якому можна зустріти білих лебедів.

Можна з упевненістю сказати, що «Софіївка» – уманське диво, яке варто відвідати хоча би раз у житті, щоб поринути в загадковий світ любові, містики й давнього світу.

317 сл.

За матеріалами Інтернету

СТЕПАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ (1)

Степан Смаль-Стоцький родом «з-під селянської стріхи». Оскільки в роду були чорняві, засмагли, то вуличним прізвиськом стало «Смаль», «Смалі». Батько Степана навіть підписувався «Смаль», хоча офіційно був записаний як Йосип Стоцький.

Ополяченому, онімеченому малому було 9 років, коли він закінчив навчання початкової школи в Радехові з «німецьким свідоцтвом» і поїхав до Львова вчитися далі. Самостійний, мислячий хлопчина мав визначитися: хто він є. Допоміг самоідентифікуватися Шевченків «Кобзар».

У 1878-84 рр. Степан Смаль-Стоцький навчався спочатку на філологічному факультеті в Чернівецькому університеті, а далі – у Віденському, де під керівництвом професора Франца Міклошича захистив ступінь доктора слов'янської філології. Як зазначає «Енциклопедія українознавства», Франц Міклошич – це один з перших західних мовознавців, хто обстоював самобутність української мови, підтримував намагання галицьких українців оперти свою літературну мову на народну основу, був прихильником уведення для українців латиниці. Степан Смаль-Стоцький міг би залишитися у Відні, зробити наукову кар'єру, але 26-річний учений повернувся до Чернівецького університету, отримав посаду професора української та російської мови і літератури. У жовтні 1885 року Степан Смаль-Стоцький очолив кафедру, кілька років був деканом філологічного факультету, заступником ректора. Він написав низку монографій: «Руска правопись», «Буковинська Русь. Культурно-історичний образок», «Шкільна граматика», «Характеристика наукової діяльності І. Я. Франка», «Ідеї Шевченкової творчості», «Діди, батьки і внуки у Шевченка».

Удвох з німцем-професором Теодором Гартнером Степан Смаль-Стоцький створив «Руську граматику», у якій етимологічний український правопис уперше замінили на фонетичний правопис Є. Желехівського й заклали положення – «пиши, як чуєш», де запровадили чимало нових термінів.

232 сл.

За Г. Черкаською

СТЕПАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ (2)

Здобувши прекрасну освіту спочатку на філологічному факультеті в Чернівецькому університеті, а далі – у Віденському, Степан Смаль-Стоцький

відмовився від кар'єри науковця у Відні й повернувся працювати до рідної альма-матер.

Молодий енергійний професор легко знаходив спільну мову з людьми, охоче поринав у громадські справи: очолив просвітне товариство «Руська бесіда», студентське «Союз», організовував відкриття українських читалень, яких за 35 років організував понад сто. Був багаторічним редактором газети «Буковина» (спочатку її редагував Осип Федькович).

Від 1892 р. С. Смаль-Стоцького неодноразово обирали послом (депутатом) до Буковинського сейму, де з 1904 по 1910 рр. він виконував обов'язки заступника маршалка (голови). Смаль-Стоцький першим у Буковинському крайовому сеймі заговорив українською мовою, домігся, щоб в українські парафії призначали українських священників, сприяв відкриттю українських середніх шкіл, українських кредитових спілок. У 1911 р. увійшов до Австрійського парламенту й залишався депутатом до розпаду імперії.

У 1918 р. Степан Смаль-Стоцький став одним з перших 12 дійсних членів Української академії наук, затверджених Павлом Скоропадським, на історико-філологічному відділі, членом її правління.

У 1919 р. Степан Смаль-Стоцький був послом Західноукраїнської Народної Республіки в Празі; потім – професором української мови Українського вільного університету; обіймав кафедру українського мовознавства, викладав там, доки тяжка недуга не прикувала його до ліжка; був членом Українського історико-філологічного товариства, Слов'янського інституту, членом-засновником Української Могилянсько-Мазепинської академії наук. Наукова спільнота вважала його одним із найкращих шевченкознавців.

17 серпня 1938 р. у Празі на руках сина Романа помер 79-річний Степан Смаль-Стоцький – український мовознавець і педагог, літературознавець, один із засновників Музею визвольної боротьби України у Празі.

240 сл.

За Г. Черкаською

ТРИ ГЕНІЇ

1 лютого 1856 року Пантелеймон Куліш писав у листі до Тараса Шевченка: «Що за добро було б, якби нас Господь до купи звів та якби ми пожили по-сусідськи хоч один рік, та й Костомару до себе приманили. Порозумнішали б усі троє! Що ж, коли йдемо різно трьома шляхами!» На жаль, не судилося збутися цим мріям... Розійшлися їхні долі, розвело цих непересічних особистостей різне сприймання пріоритетних національних постулатів, але й те, що було ними закладене в молодості, у часи їхньої дружби, не минуло безслідно ані для них самих, ані для України.

Михайло Костомаров повністю віддався науці, чи не першим на справді наукових засадах заповзвся викласти правдиву історію України, й навіть у

труну собі заповів покласти примірник монографії «Богдан Хмельницький», вважаючи її головною працею свого життя. А Шевченко й Куліш фактично уособили в контексті українського розвою два найпосутніших мистецьких напрями. Гадаємо, немає потреби зайвий раз доводити, що природа Шевченкового генія наскрізь емотивна: він не просто надтонко відчував душу народу, а ніби промовляв самою нею до сучасників і нащадків. Натомість Кулішеві Господь дарував менше живого емотивного генія, але більше працездатності та здібності до інтелектуального пізнання, до розмислення. Так вони взаємодоповнювали, а може, й урівноважували один одного в контексті культури.

197 сл.

За І. Андрусюком

ТРИ КИТИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Три суспільних прошарки, як три кити, що, за народним переказом, тримають нашу грішну землю, найбільше прислужилися українській історії. Це козаки, чумаки і бандуристи. З козацтвом пов'язане насамперед національне визволення нашого народу. Упродовж сторіч воно боронило отчий край від чужинських зайд, тут зародилися перші демократичні устрої державної структури.

Своєрідними, за сучасною термінологією, політруками були й кобзарі. Дзвін бандури, глибоко поетичні й закличні тексти дум пробуджували національні почуття в різних куточках багатостраждальної України. До їхнього голосу прислухалися дорослі й діти, на поклик кобзи шикувалися в ряди народних месників нові ополченці. Шляхи бандуристів пролягали через увесь терен України, вони були жаданими в кожній оселі, на перехресті доріг, гомінких ярмарках. Усюди, де з'являвся кобзар, його оточували люди, слухали зі сльозами на очах голос рідної України.

Завдяки кобзарству збереглася історична слава нашого звитязтва, оскільки, як слушно зауважував Микола Гоголь, у піснях – жива історія українського народу. Ось чому майже в усіх походах козаків супроводжували бандуристи.

Якщо козаки оберігали наші землі зі зброєю, кобзарі оживляли духом пробудження за допомогою кобзи й пісні, то чумаки тримали, якщо можна так висловитися, економічні віжки. Україна через постійні війни й грабунки повсякчас потерпала від господарської розрухи. Не маючи змоги налагодити чіткі державні структури, природний організм нації змушений був вишукувати інші форми самозцілення. Однією з таких і стало чумацтво.

211 сл.

За В.Скуратівським

У ЄДНОСТІ СИЛА

Чого на Україні споконвіку бракувало, так це єдності. Силу мали, рішучості вистачало, зваги не позичали, самопожертвою вражали, а ось єдності катастрофічне й постійно не вистачало. Зате розбрати і чвари між своїми, як здавалось, ніде у світі рясніше й щедріше не родили з року в рік, з віку у вік. Тож усі українські повстання, у яке б ми століття не заглянули, незмінно закінчувалися тим, чим вони, зрештою, і мусили закінчуватися, – великою кров'ю й тисячами молодецьких голів, які, злітаючи з плеч широких, перетворювались на звичайнісінькі черепи, так і не спромігшись вибороти волю, до якої іноді досить було зробити всього лише один-єдиний, хоч і рішучий, але останній крок. І нове повстання, що невдовзі визрівало й спалахувало від краю й до краю, вперто не зважало на невдачі попередньої спроби вирватися з ярма. Це ніби якесь прокляття, що постійно висіло над Україною з року в рік, з віку у вік, прирікаючи козаків на все нові й нові безплідні жертви та поразки.

І останнє повстання, що спалахнуло у 1625 році на Придніпров'ї, теж закінчилося за крок від перемоги все тією ж, здавалося, вічною поразкою, що чорним сонцем спопеляла Україну. Історики засвідчують, що в повстанців числом близько двадцяти тисяч в рішучій битві біля Куруківського озера з військами коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського не вистачило не лише зброї та припасів, а й головного – єдності українців.

217 сл.

За В. Чемерисом

УКРАЇНА – БАРВІНКОВИЙ КРАЙ

Благословенним і чарівним вважається той край, де барвінок росте. Якщо до уваги взяти те, що майже на всіх сільських квітниках стелиться цей вічнозелений чагарничок, то й цілу Україну можна назвати барвінковим краєм.

Прекрасна, осяйна ця рослина. Візьміть у руки одну гілочку барвінку, щоб була квітка в кілька листочків, роздивіться цю гілочку уважно. Вона наче намальована геніальним художником. Листочки тверді, темні, блискучі, а квіти ніжні, світлі, кольору весняного неба. Подумайте тільки: ним милувалися люди вже тисячу років тому.

Поширений у нашому краї і оспіваний у народі барвінок здавна. Значне місце як символ займав він у віруваннях давніх слов'ян, насамперед у Київській Русі. З того часу вічнозелений чагарничок назавжди увійшов у побут, звичаї та обряди нашого народу. Він супроводив наших предків від колиски до могили. У барвінку купали немовлят, щоб росли гарними та здоровими. Не обходилися без барвінку в нашого народу весільні урочистості. Барвінок – символ краси. Здавна вважалося, що рослина дарує дівчині вроду, тому й носили дівчата барвінкові вінки.

Про лікувальну силу барвінку знали ще в стародавньому світі. Йому приписували надприродну силу. Люди вважали, що барвінок може захистити будь-кого, хто має квітку при собі, від усього злого. Тому часто барвінок вивішували над дверима; його ніколи не викидали на смітник, а лише в річку чи ставок, щоб він не загинув від спраги. Барвінок символізує віру у свої сили, усепереможеність природи, адже до ґрунту він невибагливий, затінку не боїться, мороз не зачіпає його зеленого листу.

Рослина ця не тільки декоративна, пісенна, а й цілюща і має витончену красу.

247 сл.

Із журналу

УКРАЇНСЬКА КОБЗА

Українські козаки в годину війни були воїнами, у мирний час – поетами й музикантами. Як говорили сучасники, запорожці дуже любили і поспівати, і пограти, і потанцювати козачка. Грали запорожці на усіляких музичних інструментах: кобзах, лірах, скрипках, цимбалах, басах, сопілках. Що в руки попаде, на тому й грали. З-поміж усіх музичних інструментів найулюбленішим і найпоширенішим була в козаків кобза.

Кобзу, як вважали козаки, вигадав сам Бог та його святі, тому вони її так шанували. Для самотнього запорожця, який часто поневірявся по безлюдних степах і не мав можливості протягом багатьох днів нікому й слова промовити, кобза була щирим другом, дружиною вірною, якій він звиряв свої думи, на якій проганяв свою тугу. Дорогою і неоціненною була кобза кожному козакові.

І в душі, і в дійсності поети та музики, козаки майже всі вміли грати на кобзах. Та професійними музикантами були в них сліпці-кобзарі, які втратили зір чи то при народженні, чи то у зрілому віці, чи то в турецькій неволі, звідки вони намагалися втекти на Україну, але потрапляли до рук переслідувачів, які осліплювали їх.

Козацькі кобзарі – то сива давнина, легенда. Вони, припорошені пилом, обпалені осінніми і літніми дощами, мандрували шляхами-дорогами рідної України, несли слово правди, пісенне слово людям, вселяючи у їхні душі віру, надію, любов. Кобзарі скрізь були бажаними гостями, бо ж кобзар по всьому світу вештається і долю співає.

217 слів

Із журналу

УКРАЇНСЬКА ПОМПЕЯ Й АТЛАНТИДА

«Хто був на Поділлі, але не бачив Бакоти, того можна зарахувати до категорії людей, які були в Римі, а не бачили Ватикану», – так далекого 1919 р. писав український письменник Осип Назарук, автор знаменитого роману

«Роксоляна». Що ж до книги про подільське село, то Назарук назвав її розлого й образно: «До Бакоти. Враження з подорожі до української Помпеї». На жаль, понівечена безжальним часом Бакота уже через шість десятиліть після її відвідин Назаруком стала ще й українською Атлантидою: тепер населеного пункту з такою назвою не знайдеш на жодній сучасній карті. Навіть голод 1933 року і Друга світова війна менше, ніж інші села, зачепили Бакоту – літописне подільське місто, центр слов'янського Пониззя, що стояв на березі Дністра упродовж тисячі років. Але не зберегла його мирна рука. Селянам було наказано кожному власноруч зрівняти із землею свій будинок, зруйнувати господарські приміщення, вирубати дерева в садку, щоб 1981 р. село навіки зникло під водами Дністровського водосховища під час будівництва Новодністровської ГЕС. Українська поетеса Марія Чумарна, не побачивши на місці стародавньої Бакоти ані будівель, ані дерев, промовила: «Біль несподіваний ти принесла мені, Бакото, страшно у цім безгомінні навіть заплакати».

Попри цей біль і сум до української Помпеї та Атлантиди, поєднаних в одній іпостасі, їдуть і їдуть люди. Їдуть, щоб помилуватися хоч і сумною, але надзвичайно чарівною місцевістю. Їдуть, щоб відвідати один із найвідоміших і найдавніших українських монастирів, який знаходиться на висоті 80 м над Дністром.

Навколишня природа настільки вражає, що починаєш розуміти ченців, які вирішили тут заснувати монастир. Мальовнича природа й романтичний імідж місць приваблюють сюди численних паломників і мандрівників.

1996 року обвал верхньої скелі Білої гори знищив основну масу печер та усипальницю з настінними розписами та фресками XI-XIII ст. Те, що тепер постає перед очима, – невелике печерне містечко, головними в якому є три печери. Найбільша з них слугувала за церкву. В інших печерах знаходяться гробниці, вирубані в стінах і підлозі ніші. У багатьох із них свого часу було знайдено людські скелети.

Перша писемна згадка про Бакоту датується 1240 роком. У XIII ст. – велике місто, найважливіший політично-адміністративний центр Дністровського Пониззя, яке входило до Галицько-Волинського князівства. Від початку XV століття в літописах зникає згадка про Бакоту.

Тільки 1993 р. почалося відродження традицій і духовного служіння в Бакотському монастирі.

363 сл.

За Н. Галагодзою

УКРАЇНСЬКЕ ЧУМАЦТВО

Початки народження чумацтва сягають глибокої давнини. Згадки про нього є ще в літописах XII ст. У ті далекі часи прикарпатські чумаки (їх ще

називали коломиїцями, оскільки однойменне місто було центром солеваріння) забезпечували цим необхідним продуктом південь землі України.

Згодом, коли західноукраїнські землі загарбала польська шляхта, сіль почали транспортувати з півдня, зосібна з Криму. Цей торгово-візницький промисел тривав протягом чотирьох століть. Зародився він у другій половині ХУІ сторіччя на Придніпров'ї і згодом охопив інші землі України.

Чумакували переважно козаки та державні селяни. Вирушаючи в дорогу, організовували великі валки. Кожен гурт обирав свого отамана. Весною, переважно у квітні, коли вже було полагоджено мажі – великі вози з обшитими драбинами – й відгодовано воли, чумаки збиралися в першу мандрівку. Із собою, як правило, брали зброю, оскільки на них постійно нападали татари. Чумацькі валки вважалися напіввійськовими об'єднаннями.

Окрім солі, чумаки перетранспортовували збіжжя, перевозили свіжу і в'ялену рибу, чужоземні товари: тканину, взуття, помаранчі, жіночі прикраси, дорогі вина тощо.

У середині ХІХ сторіччя чумацький промисел занепав у зв'язку з розвитком залізничного транспорту. Але він залишив у житті нашого народу незгасну сторінку. Візницький транспорт у тяжкий для України період допомагав оживляти економічне, а відтак, і політичне життя. Варто з цього приводу сказати й таке: чимало чумацьких сімей згодом стали відомими промисловцями. Це передовсім родини Терещенків та Харитоненків.

211 сл.

За В. Скуратівським

УРОЧИЩЕ БУЗЬКИЙ ГАРД

Національний природний парк «Бузький Гард», що розкинувся на території п'яти районів Миколаївщини, приваблює ландшафтом порогів, що зберігся в Україні з часів козаччини.

Урочище Гард – це глибокий вузький каньйон із крутими скелястими берегами. Серед його гранітних брил тече Південний Буг, утворюючи тут один із найбільших порогів завдовжки понад пів кілометра. З лівого берега нависають три величезні скелі з поетичними назвами – Сова, Брама й Пугач. Разом усі ці об'єкти утворюють величний кам'яний ансамбль. На верхніх ярусах урочища, де висота скель сягає 40-50 метрів, панує степова рослинність. Нижній ярус оповитий заростями карликового дуба, клена татарського й численних чагарників.

Крім мальовничих природних краєвидів, Гард цікавий своїм історичним минулим. Посеред цього ландшафту розгорталося чимало різних подій, пов'язаних з козацтвом. За переказами, у вертикальній стіні скелі Пугач була печера В'язниця, яку називали запорозькою тюрмою. Вхід до неї був на кілька сажнів вище від поверхні води й на кілька аршинів нижче гребеня скелі. У неї опускали на мотузці чи ланцюгах в'язня, який вибратися звідти самотужки вже ніяк не міг.

Навпроти Пугача, серед річки, привертає увагу скелястий, порослий травою та деревами острів Гардовий. У ті часи він був прекрасною природною фортецею, що майже не потребувала додаткових заходів для укріплення. Це місце було найближче до кордону з Османською імперією, і Гард уважався найзручнішим прикордонним форпостом, який захищав із півдня українські землі.

Тут майже три століття був центр Бугогардівської паланки. Багато цікавих історичних подій, пов'язаних із запорозькими козаками Бугогардівської паланки, сталося в цих краях. Тож не дивно, що про них складено різноманітні легенди. Одна з них розповідає про героїчний подвиг козака Пугача, який загинув під час наїзду татарської орди на Гард.

Гард і сьогодні зберігає ознаки колишньої величі, які вже втрачені в інших місцях козацької слави. Гард, або Запорозький Гард, як його позначено на низці географічних карт, будучи центром найстарішої та найбільшої паланки Війська Запорозького, протягом трьох століть до моменту свого остаточного руйнування російськими військами лишився на тому самому місці.

313 сл.

А. Мірошніченко

УСЕ, ЩО ЖИВЕ З ЛЮДИНОЮ, НАЛЕЖИТЬ ЇЙ

Чи є в нас історія, підоснова, підґрунтя, корені, тривалість, чи багаті ми багатствами багатовіковими й неосяжними, а чи тільки примітивна електронність, машинна оголеність, безжальна функціональність, де вмирають усі мрії, де немає спогадів, перепочинків?

Твоє походження, твоя історія, історія твого народу ніби підпирає тебе, намножує твої сили, ти набуваєш багатовимірності. Тобі здається, ніби життя твоє не обмежується скромними вимірами історії, і ось уже тобі тисяча й десять тисяч років, а попереду – незміримість і необмеженість! І гірко стає тобі, коли, озираючись назад, помічаєш недбальство й нехтування досвідом народу навіть на прикладі невеличкого твого світу дитинства. Хтось же бився в тринадцятому столітті з татарами на Химчиній горі, раз там стоять тепер татарські могили, не пускав татарських вершників у плавні пасти їхніх коней, а може, не пускав і на Київ, бо ж Батий ішов на золотий город русичів понад Дніпром? А хто? Ні імені, ні спогаду.

Усе, що живе з людиною, належить їй. І оті гуси, які врятували колись Рим і вже дві тисячі років мовби гелгочуть на Капітолії. І краківський сурмач, який сповістив про наближення татарського війська і загинув од ворожої стріли в горло, падав, і сурмив, і сурмив, і не впав – і ніколи не впаде. І ота відважна дівчина, яка вкрала в татарських жон зернятко мальви, щоб завітчати нею причілки всіх хат України.

218 сл.

За П. Загребельним

ФОРТЕЦЯ ТУСТАНЬ

Фортеця Тустань виникла ще за часів Київської Русі, тобто не пізніше X століття.

Використовуючи скельні складки, з'єднуючи їх поперечними дерев'яними конструкціями, прямо на скелях було споруджено неприступну замкнену фортецю з внутрішнім двором. Із заходу, півдня й півночі вона була оточена крутими скельними стінами. Два величезні камені перекривали дорогу до фортеці зі сходу. Невеликий розрив між ними давні зодчі використали для спорудження в'їзних воріт. Міжскельний простір перегородили трьома дерев'яними стінами; верхівку найнижчої з них було доведено до рівня внутрішнього двору фортеці. Ця верхівка служила основою для підйомного мосту, перекинутого на дорогу, яка вела до фортеці. Підступи до воріт захищалися з передньої вежі, що являла собою дерев'яну кліть із закритою галереєю та бійницями зверху.

Наскельні споруди Тустані, як показали дослідження, пережили кілька будівельних періодів з X по XIII століття. За часів князювання на галицькому престолі Ярослава Осмомисла і Данила Галицького фортеця була значно розширена і вдосконалена. Унаслідок цих перебудов поліпшувалася система оборони, розширювалася площа всього комплексу будівель.

Висота і крутизна схилів, які в головних місцях були майже прямовисні, не давали можливості ворогові застосувати при штурмі каменеметні та стінопробивні пристрої.

Великий град Ярослава, фортеця Тустань – пам'ятники нашої вітчизняної історії, свідки творчого генія і незламного духу наших предків.

196 сл.

За М. Сагайдаком

ХАРКІВ – ВОЛОДИМИРОВІ СВДІЗІНСЬКОМУ

На будівлі Харківської обласної організації Національної спілки письменників відкрито меморіальну дошку В. Свідзінському.

Пів року тому серед жовтневих заходів, присвячених 130-річчю від дня народження митця, відбулась екскурсія під назвою «Харків Володимира Свідзінського». Дійсно, поет прикрасив місто, подарувавши європейського стибу творчість і давши приклад надзвичайного стоїцизму в епоху кривавих змін. Тепер же спробуємо змінити відмінок слів у фразі «Харків – Володимирові Свідзінському» на «Харків Володимира Свідзінського».

Що дало місто поету за його життя? Самотність, труд, мовчання. І ще багато слів на «с» – букву, з якої починається прізвище: сум, скорботу, сутужне існування, самоприменшення, стійкість, слово.

Слово його на повні груди зазвучало лише за часів незалежної України, повернуте зусиллями багатьох закордонних і вітчизняних колег по перу й науковців, а також поетового небожа Анатолія Свідзінського. Вінцем старань із повернення ліричної спадщини став двотомник В. Свідзінського, упорядкований професором Елеонорою Соловей, а також здійснені дослідницею монографічні студії життя й творчості автора.

Кажу «на повні груди» й розумію всю хибність цього вислову. Вочевидь, набагато більше цінувало В. Свідзінського покоління його колег, що казали: «А пише він краще від нас усіх, разом узятих». Вони прагнули, як П. Тичина, почути думку Поета про твори, перш ніж друкувати їх. Так, безсумнівно, зараз, у XXI столітті, є багато людей, котрі розуміють значущість постаті лірика, говорять про його творчість як про європейську, ставлять, услід за В. Стусом, її в один ряд із поезією Рільке... Але що' нині стоїцизм, що' любов, що' слово? Що Свідзінський, що Хвильовий, що Стус? Моторошне знецінення заповзає не лише в наше ставлення до книги, а й у ставлення до духовності, моралі, любові...

Тим тепліше на серці від того, що саме зараз удалося здійснити невеличкий, але такий важливий проєкт – відкриття меморіальної дошки Володимирові Свідзінському.

277 сл.

За А. Тимченко

ХОТИНСЬКА ФОРТЕЦЯ

Хотинська фортеця – одна з найяскравіших історичних й архітектурних пам'яток України. Її появі передував форт, створений у X ст. за князя Володимира Святославовича. А вже кам'яна фортеця постала на місці цього форту пізніше. Протягом століть твердиня змінювала свій вигляд.

Сучасного вигляду фортеця набула в XV столітті. Тоді територія фортеці була розширена, а рівень двору підвищений. Така реконструкція відбулась під час правління Стефана Великого. Молдовський правитель збудував стіну заввишки 40 метрів і завтовшки 6 метрів, аби фортеця встояла від гарматного вогню. Саме в той час з'явилися незвичайні символи. Вони добре помітні навіть зараз. Ці символи християнські. Вони двох видів: так звані «вавилони» (символи зодчої мудрості) та «голгофи» (символи святої гори). І саме їм приписують могутню силу, що допомагала фортеці встояти.

У фортеці був водогін. Вода по керамічних трубах подавалася з колодязя до житлових приміщень замку. Була тут і каналізація. На увагу заслуговує колодязь глибиною 62 метри, оскільки фортеця споруджена на скелі й добратися до води було непросто.

У XVIII ст., коли фортеця належала туркам, було споруджено нову фортецю. Тоді ж постав мінарет, був там і гарем.

У XIX ст., коли фортеця була підпорядкована Російській імперії, для релігійних потреб постала церква Святого Олександра Невського. У цей час фортеця втратила статус військового об'єкта. Відтоді почався період занепаду, а бойові дії двох світових воєн лише поглибили руйнацію.

Зараз Хотинська фортеця в доволі хорошому стані. Єдине, що насторожує, – пляма на одній зі стін фортеці. Кажуть, що пляма є ще з XVIII ст. За легендою, пляму пов'язували зі сльозами загиблої дівчини. Розповідали про замуровану в цьому місці під час будівництва людину. Проте є й інше пояснення, що підтверджене експертизою, – вологу пляму утворила оліфа.

Хотинська фортеця побачила багато воєн, битв та облог. Лише протягом XVI-XVII ст. біля твердині було 4 битви. Наймасштабніша битва біля Хотинської фортеці відбулась у 1621 році. Дослідники переконані, що фортеця відіграла ключову роль у світовій історії, змусила переглянути завойовницькі плани Османської імперії.

Нині фортеця входить до списку «7 чудес України». Хотинська фортеця – це не лише битви й облоги. Це полотна, поеми, фільми. Хотинську фортецю оспівано в народних піснях: «Ой Хотине, граде давній, На всю землю вельми славний!» Стіни фортеці можна побачити й у багатьох фільмах, наприклад, «Захар Беркут», «Балада про доблесного лицаря Айвенго», «Д'Артаньян та три мушкетери».

365 сл.

За матеріалами Інтернету

ЦЕРКВА-УСИПАЛЬНИЦЯ

Український народ має чимало національних святинь. Однією з них є відома кожному щирому українцеві Іллінська церква в селі Суботові, що на Чигиринщині. Нині це пам'ятка історії та архітектури, котра охороняється державою. У цілому збереглася не порушеною з часів гетьманування Богдана Хмельницького.

Із введенням в обіг у вересні 1996 року в Україні національної грошової одиниці, гривні, на зворотній стороні купюри номіналом у п'ять гривень розміщено зображення саме суботівської Іллінської церкви, тобто наприкінці XX століття церква стала одним з національних символів України.

Що ж являє собою Іллінська церква і якою є її історія? Найголовніше – це визначна пам'ятка архітектури XVII століття, що побудована в стилі поєднання елементів раннього українського бароко і європейського ренесансу й зведена за наказом та коштом гетьмана України Богдана Хмельницького як церква-усипальниця. Будівництво розпочалося у 1653 році й тривало до 1656 року. Церква справляє враження монументальної оборонної споруди. У плані вона майже квадратна із шестигранним вівтарним виступом на сході. Внутрішній простір одного нефа поділено навпіл підпружною аркою, а перекрито церкву

коробовим склепінням, яке в інтер'єрі зорозво полегшується розпалубками біля вікон. На хори й горище ведуть сховані в товщі стіни вузькі сходи. За своїм призначенням церква одночасно виконувала й функцію оборонної споруди.

За свідченнями літописців, у серпні 1657 року видатного державотворця України Богдана Хмельницького було поховано саме в Іллінській церкві. Як фундатора цієї споруди гетьмана було поховано на найпочеснішому місці – праворуч від вітара біля південної стіни споруди в поховальній ямі, яку накрили великою кам'яною брилою місцевого пісковика.

За Чернігівським літописом, польсько-шляхетські війська за наказом обозного коронного війська Речі Посполитої Стефана Чарнецького напали на Суботів, зруйнували Замчище й викинули тіло Богдана Хмельницького з домовини.

Іллінська церква згадується в багатьох художніх творах, присвячених подіям національної революції середини XVII століття, вона згадується і в багатьох поетичних творах, історичних дослідженнях. Але найбільш відомим твором про цю унікальну споруду на сьогодні є вірш відомого українського поета Тараса Григоровича Шевченка, написаний ним під враженням від перебування в 1845 році на історичній Чигиринщині – «Стоїть в селі Суботові...».

320 сл.

За В. Лазуренком

ЧАРИ БЕРЕЗОВОЇ РУДКИ

Весною 1843 р. Тарас Шевченко разом зі своїм другом Євгеном Гребінкою приїждять в Україну. Уперше Шевченко гостював у родовому маєтку Гребінки. 29 червня обоє парубків поїхали на бал до генеральші Тетяни Густавівни Волховської в село Мойсівку Пирятинського повіту. В «українському Версалі» зібрався бомонд. Цього дня Шевченко познайомився з Олексієм Капністом, трьома братами Закревськими, братами Яковом і Сергієм де Бальменами.

За правилами, гість, який вперше відвідував бал, мав відкривати урочистості першим танком із господинею. Поважний вік генеральші не дозволяв їй танцювати, тому партнеркою 29-річного Тараса була королева балу – 21-річна красуня Ганна Закревська. Це був танок чарівного кохання...

Уже 2 липня Тарас Григорович разом з Капністом приїхали до Березової Рудки: перед ними був двоповерховий мурований палац у стилі необароко, збудований відомим архітектором Євгеном Червинським, учнем видатного архітектора Костянтина Тона.

2 липня Тарас був щасливим: він побачив Ганну, відчув трепет її руки. Закревські запросили Шевченка відвідати їхній маєток, замовили свої портрети. Звісно, вони мали власного художника, кріпака-самоука, але бажали мати роботи Шевченка, учня Карла Брюллова.

Пізніше Шевченко не раз відвідував Березову Рудку, маєтки свого друга Віктора Закревського, через якого листувалися закохані Ганна й Тарас.

Кожної зими Закревські жили в Петербурзі, там закохані таємно зустрічалися. З того часу пішла у світ чутка, ніби закохані бачилися у вересні 1844-го, а 9 липня 1845 р. народилася дочка Софія. Платон Закревський, «офіційний» батько, не визнав дитини. Дівчинку забрали від матері, сказали, що вона померла. Тарас так і не побачив дитини, не знав її долі. Власне, і ми цього не знаємо: за одними документами, вона померла 7-річною, за іншими – закінчила пансіон шляхетних панянок у Франції, вийшла заміж за Джеймса Фелена. Дітей у них не було. Чоловік рано спився, а Софія дожила до глибокої старості.

Ще тричі Тарас приїздив до Березової Рудки...

286 сл.

За Г. Черкаською

ЧУМАЦЬКІ ШЛЯХИ-ДОРОГИ

Місяць горів у небі, як велетенський, начищений до блиску золотий дукач. Біла дорога в голубому сяйві здавалася сивою. Вона перекраєла степ навпіл, губилася там, де білі пологі зорі торкалися синього обрію. Там дорога зливалася з широким Чумацьким Шляхом, а саме через те скільки чумаків не верталось додому: збивалися з путі, блукали по безкінечних небесних шляхах.

Дорога була біла од солі, сива од горя. Вона впиралася в соляне озеро, віддалік схоже на звичайне, а насправді – безводне. Воду випило палюче сонце. На чорному глеї лишилася біла, товщиною в палець, кірка. Зверху кірка сліпучо-біла, срібляста; знизу – червона. Татари кажуть, що то сіль всмоктує кров землі. Згребена в купи, повантажена на вози сіль з часом втрачає червону барву. Правда то чи неправда, але людської крові пролито за неї немало. Вельми дорога сіль на Січі, на Полтавщині, на Слобожанщині – по всіх краях. А тут ось соляні озера простяглися без кінця-краю. Одначе спробуй доправ цей Божий дар за тисячу верст, коли кожна верста проміряна смертю в обидва кінці.

А біля озера стояло вісімнадцять навантажених возів. На білій соляній корі лишилися сліди важких чумацьких чобіт, лежали дві дерев'яні лопати, інші лопати вже присипані сіллю.

Міцні, на високих та широких, як жорнові камені, колесах, вози вже були готові в дорогу. А колеса змащені добрим черкаським дьогтем, і батіжки повтикані в сіль.

Ще мить – і чумаки позаводять круторогих, одягнуть на них ярма, візьмуть у руки батіжки – і степ сколихнеться од скрипу та клекоту коліс.

Чумаки – люди працьовиті, сміливі, рішучі. Зустрічай їх, степе, прокладай їм дорогу додому.

249 сл.

За Ю. Мушкетиком

ШАРІВСЬКА ПЕРЛИНА

На південному заході Харківської області біля річки Мерчик знаходиться невелике селище Шарівка. Воно відоме в основному мальовничими куточками природи, чистим і свіжим повітрям й одним з найкрасивіших палацово-паркових комплексів України. Це палац Кеніга – приголомшлива своєю красою білокам'яна будівля кінця ХІХ століття.

Облаштування саду й будівництво палацу в 1836 році почала сім'я Ольховських – перших власників маєтку. Шарівський палац був побудований у неоготичному стилі, який саме в той час входив у моду, і дуже гармонійно вписався в місцевий ландшафт. Наприкінці ХІХ століття садибу придбав німецький цукровий магнат Леопольд Кеніг.

Завдяки його зусиллям було зведено прекрасний архітектурний ансамбль. До старого корпусу він добудував ще два й звів триповерхові вежі. Весь палацовий комплекс повністю відповідав найвищому європейському рівню. Для облаштування садиби граф запросив фахівців з Німеччини – архітектора Якобі та інженера Штольца. Шарівська садиба зовнішнім виглядом нагадує казковий замок. Парадний вхід прикрашений витонченими восьмикутними вежами зі шпилями. Зі східного боку розташовувалася веранда, яка була виготовлена повністю зі скла. При в'їзді на територію маєтку були встановлені старовинні ворота із зубцями. По обидва боки тут колись били водограї, воду в які подавали з власної артезіанської свердловини. За красу й витонченість цю білокам'яну будівлю назвали «білим лебедем». У двоповерховій будівлі розміщувалися три красиві зали й 26 кімнат. На сьогодні вціліли деякі елементи декору, багата ліпнина, розписні плафони тощо. Відносно добре зберігся кабінет Леопольда Кеніга – меблі, дубові панелі, печі, облицьовані кахлем.

Біля палацу був розбитий чудовий парк. За легендою, молода дружина графа була хвора на сухоти. Ліків проти цієї недуги в ті часи не було. Саме тоді для коханої Кеніг наказав розбити красивий дендропарк. Під час прогулянок дівчина дихала особливим цілющим повітрям, насиченим ароматами рослин, та відчувала себе набагато краще.

Композицію парку Кеніга створив ландшафтний архітектор Георг Куфальдт. Під його керівництвом було висаджено близько 150 видів екзотичних для цієї місцевості рослин. Тут ростуть старовинні дуби, блакитні ялини, ясени. Була посаджена прекрасна липова алея, що збереглася досі. Дивно, що гілки лип цієї алеї не розходяться в різні боки, а ростуть вертикально, як у тополі.

У парку дуже мальовничі ставки, безліч алей, водограїв, сходів й інших декоративних елементів. Тут знаходиться «цукрова гірка». На ній, засипаній тоннами цукру, за легендою, улітку каталася господиня з дітьми. А ще тут можна побачити великий «камінь любові», який «чує» закоханих і виконує їхні бажання.

370 сл.

За матеріалами Інтернету

ШАУЛЬ ЧЕРНИХОВСЬКИЙ

Шауль (Саул) Черниховський – талановитий поет, перекладач, видатний діяч єврейського просвітництва, дипломований лікар, чий портрет з осені 2014 р. друкується на купюрах 50 шекелів.

У серпні 1873 року в родині заможних поміщиків-євреїв народився Шауль Черниховський. До п'яти років хлопчик говорив мовою ідиш, першою мовою його матері, з п'яти – російською, із семи – івритом. Юний поліглот почав навчання в школі для дівчаток, бо вона була єдиною російськомовною в рідному селі Михайлівка на Запоріжжі. Школярем Шауль робив переклади на старогєбрейську мову хрестоматії К. Ушинського «Рідне слово», творів О. Пушкіна; віршував на російській та івриті.

У 15 років Черниховський потрапив до Одеси, почав навчатися в єврейському комерційному училищі, жив репетиторством. Можливість працювати в багатих бібліотеках, читати оригінали творів спонукала юнака до вивчення німецької, французької, англійської мов. Задля розваги Шауль вивчив італійську, а для вступу на медичний факультет університету – грецьку та латину.

До російського університету його не прийняли через квоту на студентів-євреїв, тому Шауль Черниховський подався в університети Гейдельберга й Лозанни, вивчав медицину та природознавство; прослухав цикл лекцій з філософії та літератури.

Через одруження з полькою-християнкою Марією фон Гозіас-Горбацевич еміграція Черниховського в Ерец-Ізраель відклалася на довгі роки.

Медицина для Шауля була дружиною, поезія – коханкою, його поетична лексика збагатилася словами про флору, фауну, про що писала енциклопедія Брокгауза та Ефрона. Черниховський переклав на іврит «Іліаду», «Одісею» та «Слово о полку Ігоревім». У 1919 р. створив цикл «Кримські сонети».

У 1921 р. отримав дозвіл на виїзд з Росії разом з іншими єврейськими письменниками, але через хворобу матері затримався до літа 1922 р. Потім був Берлін, злиденне існування (приватна практика серед емігрантів і нечасті гонорари).

Він рвався в Ерец-Ізраель: зробив невдалу спробу у 1923 р., повторив її в 1925. У 1928 кілька місяців прожив у США, де отримав моральну та матеріальну підтримку єврейської громади. Нарешті отримав запрошення до Ерец-Ізраелю для завершення роботи над словником медичних і природничих термінів на трьох мовах – івриті, латині та англійській, що вийшов друком у 1934 р.

Скромні гонорари від літератури, перекладів не давали можливості утримати родину, тому вдавався до лікарської практики. Нарешті домігся посади лікаря в одній із тель-авівських шкіл, що дозволило якимось триматися. Із 1936 року — Шауль представник літератури на івриті в міжнародному ПЕН-

клубі. Двічі, у 1935 р. і 1937 р., Черниховський номінувався на Нобелівську премію з літератури.

Останні роки Шауль Черниховський прожив у Єрусалимі, де й закінчився земний шлях непересічної людини, чиє зображення друкується на купюрах 50 шекелів.

387 слів

За Г. Черкаською

ЮРІЙ КУЛЬЧИЦЬКИЙ

13 серпня 1683 р. у Відні в кравецькому ряду біля собору запорізький козак Юрій Кульчицький відкрив першу кав'ярню Східної Європи під назвою «Під синьою пляшкою». Заклад було оформлено в османському стилі, відвідувачів Кульчицький завжди обслуговував у турецькому вбранні. Там вперше почали подавати каву по-віденськи, а на знак перемоги над турками відвідувачі могли з'їсти рогалики у вигляді османського півмісяця, що їх випікав Пітер Вендлер.

Карпатське село Кульчиці дало світові трьох гетьманів: Петра Конашевича-Сагайдачного, Марка Жмайла-Кульчицького, Павла Павлюка (Бута). Нащадок Сагайдачного шляхтич Юрій-Франц Кульчицький походив із родини українських шляхтичів православного роду Кульчицьких-Шелестовичів, які мали власний герб.

У 20 років Юрко подався на Січ. Поліглот знав латину, німецьку, польську, румунську, угорську, тому Сірко наказав записати козака до школи тлумачів – майбутніх дипломатів, розвідників, перекладачів. Там вивчив Юрко мовні тонкощі татарської й турецької, дипломатичні хитрощі. Сірко призначив Кульчицького консулом на Микитинській Січі (туркам сіллю в оці була тоді наша Січ). У ніч на Різдво 1676 р. виступили 15 тисяч яничар Магомета IV і 40 тисяч татар. Переконалий у своїй перемозі, турецький султан написав бундючного листа, а Юрій Кульчицький за завданням Сірка дав знамениту відповідь. Тому часом Юрком називають знаменитого писаря, зображеного І. Рєпіним у «Запорожцях». Понував художнику літописець козацької історії Дмитро Яворницький.

Згодом Кульчицький – перекладач та розвідник польського короля Яна Собеського, герой «Віденської відсічі» 1683 року.

Юрій Кульчицький був також особистим перекладачем з турецької мови австрійського імператора й отримав посаду цісарського придворного кур'єра в Туреччині. У 1862 р. одну з віденських вулиць назвали на честь Юрія-Франца Кульчицького.

Сьогодні у столиці Австрії на вулиці Кульчицького працює та кав'ярня з первісною назвою, а учні шкіл Австрії вивчають подвиг захисника Відня – Юрія Кульчицького. У Відні щорічно в жовтні власники кафе прикрашають

вітрини своїх закладів портретами Юрія Кульчицького на знак пошани до народного героя та колишнього керівника віденського цеху продавців кави.

294 сл.

За Г. Черкаською

СПИСОК ДОПОМІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитися і правильно говорити: навч. посібник / за заг. ред. О. Сербенської. Львів: Світ, 1994. 152 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. Київ: Рад. письменник, 1970. 182 с.
3. Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. Київ: Наукова думка, 2010. 432 с.
4. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Видання друге, істотно доповнене. Київ: КММ, 2019. 208 с.
5. Жайворонок В.В. Велика чи мала літера?: слов.-довід.: близько 10 000 номінацій. Київ: Наукова думка, 2004. 202 с. URL: <http://velyka-chy-mala-litera.wikidot.com>
6. Пономарів О. Культура слова. Мовностилістичні поради. Київ: Либідь, 2011. 272 с.
7. Сербенська О. Голос і звуки рідної мови. Львів: Априорі, 2020, 280 с.
8. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. 3-тє вид., випр. Київ: Знання, 2006. 367 с.
9. Словник української мови: в 11 тт. /АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980.
10. Терлак З. Пунктуаційний словник-довідник. Львів: Априорі, 2019. 396 с.
11. Український орфографічний словник: понад 175000 сл. / Нац. акад. наук України, Український мовно-інформ. фонд, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Довіра, 2009. 1011 с.
12. Український правопис / Нац. Акад. наук України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні, Ін-т української мови, Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Київ: Наукова думка, 2019. 392 с.
13. Портал української мови та культури. URL: <https://slovnyk.ua>
14. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. URL : <http://lcorp.ulif.org.ua>

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Методика проведення самодиктанту.....	4
Оцінювання самодиктантів.....	7
Академік Сергій Єфремов.....	9
Активський каньйон.....	10
Без «чужинки», або труднощі перекладу.....	10
Білий лебідь.....	11
Були ж люди.....	12
Валерян Підмогильний.....	13
Василь Стефаник.....	14
Видатний учений-народознавець Микола Федорович Сумцов.....	14
Вічний належить вічності.....	15
Газета «Рада».....	16
Ганнина Пустинь.....	17
Гетьманська столиця.....	18
Голлівуд на березі Чорного моря.....	19
Джерела творчості.....	20
Дмитро Іванович Багалій.....	20
Духовний батько Січі.....	21
Запорозька родина.....	22
Історичний Ніжин.....	22
Качанівка.....	23
Колиска Лесиноного таланту.....	24
Кость Михальчук.....	25
Ксаверій Ратник.....	26
Лев Ландау.....	27
Люди честі.....	28
Людмила Старицька-Черняхівська: виховання	29
Людмила Старицька-Черняхівська: діячка Центральної Ради.....	30
Людмила Старицька-Черняхівська: літераторка.....	30
Людмила Старицька-Черняхівська: у добу культурної амнезії.....	31
Людяний письменник.....	32
Магічний світ царства одвічної темряви.....	33
Мальовнича Україна.....	34
Марія Башкирцева.....	35
Микола Бажан: головний редактор.....	36
Микола Бажан у битвах за національну пам'ять.....	37
Микола Бажан: футурист і антиквар.....	37
Микола Сумцов.....	38
Михайло Кравчук (1).....	39
Михайло Кравчук (2).....	40

Місто-фортеця.....	41
Міфічний Скворода.....	42
Наталівка – перлина Слобожанщини.....	43
Наш духовний код.....	44
Олександр Фомін.....	44
Ольгерд-Іполит Бочковський.....	45
Ольгерд-Іполит Бочковський – засновник української націології.....	46
Панас Саксаганський (1).....	47
Панас Саксаганський (2).....	48
Панас Саксаганський (3).....	49
Перекладач Максим Рильський.....	50
Перший ілюстратор «Енеїди».....	51
Піраміди-усипальниці.....	52
Політ з високого гнізда.....	52
Рожеве озеро.....	53
Роман Ракушка-Романовський.....	54
Святі гори.....	55
Сокиринське диво.....	56
Солодкі спогади.....	57
Софіївський парк – увіковічене кохання.....	58
Степан Смаль-Стоцький (1).....	59
Степан Смаль-Стоцький (2).....	59
Три генії.....	60
Три кити української історії.....	61
У єдності сила.....	62
Україна – барвінковий край.....	62
Українська кобза.....	63
Українська Помпея й Атлантида.....	63
Українське чумацтво.....	64
Урочище Бузький Гард.....	65
Усе, що живе з людиною, належить їй.....	66
Фортеця Тустань.....	67
Харків – Володимирові Свідзінському.....	67
Хотинська фортеця.....	68
Церква-усипальниця.....	69
Чари Березової Рудки.....	70
Чумацькі шляхи-дороги.....	71
Шарівська перлина.....	72
Шауль Черниховський.....	73
Юрій Кульчицький.....	74
Список допоміжної літератури.....	76